ئازاتلىق ئىنقىلاۋى

1940–يىللارنىڭ باشلىرى، خۇددى 1930–يىللىرىدىكىگە ئوخشاش، خىتاي ئىشغالىيەتچىلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستان خەلقى ئۈستىدىكى زۇلۇمى چېكىدىن ئاشقان ئىدى. بۇ زۇلۇمغا چىدىمىغان خەلق چوڭ ئىنقىلابقا تەييارلاندى.

1944–يىلى نويابىردا ئىلىنى قولغا ئالغان باتۇر باشچىلىقىدىكى قوزغىلاڭچىلار غۇلجا شەھىرىگە بېسىپ كىرىپ، گومىنداڭ ساقچى ئىدارىسىنىڭ تۈرمىسىنى پاچاقلاپ، سەياسىي مەھبۇسلارنى ئازات قىلدى. ئىلىدىكى باش ھەربىي شتاب – سىلىڭبۇ ئېلىندى. ئۈرۈمچىدىن ئۈستى – ئۈستىگە ئەۋەتىلگەن ئارمىيە ۋە ھەربىي ساموليوتلارنىڭ ياردەملىرىگە قارىماي، گومىنداڭچىلارنىڭ پۈتۈن كۈچى بېكىنىپ تۇرغان ھەرەمباغدا شىددەتلىك جەڭ بولدى ۋە غۇلجا شەھىرى گومىنداڭ مۇستەملىكىچىلىرىدىن ئازات قىلىندى.

1944–يىلى 12–نويابىردا شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى تەشكىل قىلىندى. كۆپ ئۆتمەي ئالتاي، تارباغاتاي ۋىلايەتلىرى ئازات قىلىندى. تىيانشاننىڭ جەنۇبىدىمۇ ئىنقىلاب ئۇچقۇنلىرى پەيدا بولدى. باي ناھىيەسى قوزغالدى. قوزغىلاڭچىلار ئاقسۇ شەھىرىگە بېسىپ كىردى. ياركەنتنىڭ سۇ بېشىدا، قەشقەرنىڭ تاشقورغاندا، قاراشەھەرنىڭ يۇلتۇزىدا، ئۈرۈمچى بوسۇغىسىدىكى تاغلاردا ئىنقىلابىي ھەرىكەتلەر پەيدا بولدى. گومىنداڭ ئارمىيەسىنىڭ خەلقنىڭ ئىنقىلابىي ھەرىكەتلىرىنى قان توكۈپ باستۇرۇش [illegible] قارىماي، شەرقىي تۈركىستان خەلقى قوزغىلىپ، خىتاي مۇستەملىكىچى ھاكىمىيىتى پۈتۈنلەي تار-مار بولۇش خەۋپى ئىلكىدە قالدى. مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغان خىتاي مەركىزىي ھۆكۈمىتى مىللىي ئىنقىلابىي ھۆكۈمەت بىلەن شىنجاڭ خەلقىنىڭ مىللىي دېموكراتىك ھوقۇقلىرىنى ئېتىراپ قىلغان مەشھۇر 11 ماددىلىق بىتىمنى تۈزۈشكە مەجبۇر بولدى. شىنجاڭدا خىتايلار بىلەن يەرلىك خەلقنىڭ قوشما ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى. بىتىم بويىچە ئىلى، ئالتاي، تارباغاتاي ۋىلايەتلىرىدىكى ئىنقىلابىي ھاكىمىيەت ۋە مىللىي ئارمىيە ئۆز ھالىچە ساقلىنىپ قالدى. خەلق دېموكراتىك ھوقۇق، ئەركىنلىكلەردىن تولۇق پايدىلىنىدىغان بولدى. ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋى غالىبىيەت قازىنىپ، ئۆزىنىڭ مىللىي ئىنقىلاۋى ئارمىيەسىنى ۋە ئىنقىلاۋى ھاكىمىيەتنى تولۇق تىكلىدى. ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋى قانداق قىلىپ قىسقا ۋاقىت ئىچىدە بۇ چوڭ غالىبىيەتنى قولغا كەلتۈردى؟

1930–يىللارغىچە ئۇ يەردە ھۆكۈمرانلىق قىلغان ياڭ زېڭشىن، جىن شۇرېن ھاكىمىيىتىنىڭ چەكسىز زۇلۇمى خەلقنى ئېغىر كۈلپەتكە سالدى. چىرىك گومىنداڭ مۇستەملىكىچىلىرى خەلق تۇرمۇشىغا قىلچە ئېتىبار بەرمىدى. ئۇلارنىڭ مال – مۈلكىنى خالىغانچە بۇلاپ – تالاپ، مىللىي ئەنئەنىلىرىنى ئاياق – ئاستى قىلدى. خەلق بۇ خورلاشلارغا چىداپ تۇرالماي، سەۋر – تاقىتى تۈگەپ، قوزغالدى.

دەسلەپ قۇمۇل كۆتۈرۈلدى. كېيىن تۇرپان، كۇچار، خوتەن، قەشقەر، ئالتاي، ئىلى – پۈتكۈل شەرقىي تۈركىستان قوزغىلىپ كەتتى. ئىككى يىللا يېتەر – يەتمەس ۋاقىت ئىچىدە شەرقىي تۈركىستاندىكى گومىنداڭ مۇستەملىكىچى ھاكىمىيىتى يىلتىزىدىن بوشاشقا باشلىدى. ئىككى يۈزلۈك، ئالدامچى، قاتىل شېڭ شى – سەي پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ھاكىمىيەت ئۈستىگە چىقىۋالدى. ئۇ دەسلەپ سوۋېتلەر سويۇزى بىلەن «دوست» بولغان بولسىمۇ، كېيىن ئۆز ھاكىمىيىتىنى مۇستەھكەملەپ ئالغاندىن كېيىن، خەلقنى ئىقتىسادىي جەھەتتىن بۇلاپ – تالاش بىلەن چەكلەنمەي، مەدەنىي، روھىي، سەياسىي جەھەتتىن قىيناپ، ۋەھشىيانە ئىشلىرىنى ئېلىپ باردى، بۇمۇ خەلق غەزىپىنى قوزغىدى.

كېيىن گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن چۇ شاۋلياڭ، ئۇ جۇڭ-شىنلار شېڭ شى – سەينى «قارىلاپ» خەلققە تەسەللى بەردى. ئەمەلىيەتتە ئۇلارمۇ خەلقنى بۇلاپ-تالاش، قىرىش، خىتايلاشتۇرۇش سەياسىتىنى ئېلىپ باردى. ئۇلار جەمىيەتتىكى كىشىلەرنى سۈنئىي رەۋىشتە گۇرۇھ، تەبىقىلەرگە بۆلۈپ، ياشلارنى قېرىلارغا، سودىگەرلەرنى مۇئەللىملەرگە، چارۋىچىلارنى دېھقانلارغا، بىر مىللەتنى ئىككىنچى بىر مىللەتكە، بىر شەھەرنى ئىككىنچى شەھەرگە قارشى قويدى. خىتاي دۆلىتى ئىچىدە پەقەت بىر بۈيۈك خىتاي مىللىتىنىڭ بارلىقىنى، قالغانلارنىڭ ھەممىسى مۇستەقىل مىللەت بولالماي، خىتايلارنىڭ «ئەسلىداش» ئۇرۇغى، ئاخىرى بېرىپ، ئۇلارنىڭ خىتايلار ئىچىگە سىڭىپ كېتىدىغانلىقىنى ئاشكارە ئېلان قىلدى.

شەرقىي تۈركىستاننىڭ كادىر تەييارلاش، مائارىپ، مەتبۇئات، ئەدەبىيات، سەنئەت، ساقلىقنى ساقلاش، سودا، مالىيە، يول قاتناش، يېزا ئىگىلىكى، چارۋىچىلىق ۋە باشقا جەھەتلەردىكى تەرەققىياتى ئۈچۈن خالىس ياردەم قىلىپ كېلىۋاتقان سوۋېتلەر سويۇزىغا گومىنداڭچىلار دۈشمەنلىك بىلەن قاراشقا باشلىدى. ئىلمىي ئەدەبىياتلار يىغىۋېلىندى. سوۋېتلەر سويۇزىنى ياقلىغان، شۇنداق ئەدەبىياتلارنى يوشۇرۇپ ئوقۇغان كىشىلەر «خائىن» بولدى. ھەر ئون ۋە يۈز ئائىلىنى بىر – بىرىگە چېتىپ قويىدىغان باۋ – جاجاڭ تۈزۈمى ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى.

غەللە پاراق (ئېرىلغۇ يەر بېجى)، ئوت ئوچى (چارۋا مال تۇياق بېجى) ۋە باشقا باجلار كۈن ساناپ كۆپەيدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە گومىنداڭچىلار خەلققە خىتاي ئارمىيەسى ئۈچۈن 10 مىڭ تۇياق ئات «سېتىپ» بېرىش سېلىقىنى سالدى.

بۇ ئېغىر سېلىقلار ۋە زۇلۇملار خەلق غەزىۋىنى تېخىمۇ كۈچەيتىۋەتتى. گومىنداڭ ھاكىمىيىتى يەرلىك خەلق ھىمايىسىدىن پۈتۈنلەي ئاجراپ قالدى. سەۋر قاچىسى تولۇپ – تاشقان خەلق كۆتۈرۈلدى. ئازاتلىق ئۈچۈن قوزغالغانلار گومىنداڭچىلارنى بىت – چىت قىلدى. ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋى غالىبىيەت قازاندى.

بۈگۈنكى كۈندە ماركسىزم – لېنىنىزمدىن خائىنلىق بىلەن يۈز ئۆرۈپ، چوڭ مىللەتچىلىك، شوۋىنىستىك يولغا كىرگەن ماۋ گۇرۇھى بۇ ھەقىقەتنى چۈشىنىشنى، تارىختىن ساۋاق ئېلىشنى خالىمايدۇ. ئۇلار بۈگۈنمۇ ئىلگىرى خىتاي ئىستىلاچىلىرى يۈرگۈزۈپ كەلگەن ئاز سانلىق مىللەتلەرنى خىتايلاشتۇرۇش، مەجبۇرىي ئاسسىمىلياتسىيە قىلىش، چوڭ مىللەتچىلىك سەياسىتىنى ئېلىپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ بۇ رەزىل سەياسىتىگە قارشى چىققان شىنجاڭ خەلقىنى ھەربىي دىكتاتۇرا، قورال كۈچى بىلەن قورقىتىپ، بېسىپ تۇرماقچى بولىدۇ.

ماۋچىلار ئۆتمۈشتىكى بارلىق ئىستىلاچىلاردىن ئېشىپ چۈشكەن ھالدا شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ بېشىغا سان – ساناقسىز ئېغىر كۈلپەتلەرنى سالدى. ھەر خىل ھەرىكەتلەر بىلەن ئۇرغۇن بىگۇناھ ئادەملەرنى جىسمانىي يوق قىلدى، تۈرمىلەرگە تاشلىدى. شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ تارىخىي يادىكارلىقلىرىنى، مىللىي ئەنئەنىلىرىنى ئاياق – ئاستى قىلدى ۋە يوقاتتى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ قەبىھ سەياسىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن يەنە كۆپلىگەن ياۋۇزلۇقلارنى قىلىشى مۇمكىن. بىراق، شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەپ ئېيتىش كېرەككى، ماۋ گۇرۇھى خەلقنىڭ قەلبىدىكى ئازاتلىققا بولغان ئىنتىلىش ئىدىيەسىنى ھېچ قاچان يوقىتالمايدۇ.

م. زەيدى.

تاشكەنت شەھىرى.

شرقی تورکستانده ملی قاموسیغا عائد

قرار رقم 30

شرقی تورکستان جمهوریت اسلامیه‌سی ناظرلاری هیئتی‌نک

فوق‌العاده ییغیلیشی

1934 یلی مارت آینک 2نچی کونی ساعت اونده ؛
ینکی حصار شهریده

اشتراک ایتوچیلر :

1 ـــ باش وکیل ثابت عبدالباقی افندی ،
2 ـــ خارجیه ناظری قاسم خان حاجی افندی ،
3 ـــ عدلیه ناظری ظریف قاری افندی ،
4 ـــ داخلیه ناظری سعد زاده یونس‌بیک ،
5 ـــ صحیه ناظری عبدالله ایشانخواجه خانی افندی ،
6 ـــ حربیه ناظری وه عالی باش قوماندان نائبی سلطان‌بیک بختیاربیک ،
7 ـــ معارف ناظری عبدالکریم خان مخدوم افندی ،
8 ـــ مالیه ناظری علی آخونبای افندی ،
9 ـــ مالیه ناظری معاونی محمد حاجی مخدوم زاده ؛
10 ـــ اوقاف ناظری شمس‌الدین توردی حاجی افندی ،
11 ـــ تجارت ناظری سالم‌بیک انس‌الدین زاده ،
12 ـــ خوتان امیری نور احمد افندی ،
13 ـــ بویوک ملت مجلسی کاتبی صوفی زاده ،
14 ـــ استقلال جمعیتی‌ده‌ن موسی جان افندی ،
15 ـــ مرکز قوماندان وه [illegible] ارکان حرب بویوک قوماندانلاری حاضردلار.

کورولگه‌ن مسئله

اشبو یل فیبرال آیی اورتاسیدا رئیس جمهور خواجه نیاز حاجی‌نک روسیاغا باریب ، ایرکه‌شتام‌ده ساویت حکومتی برله معاهده یاساغانی حقیده باش وکیل ثابت عبدالباقی‌نک معروضه‌سی :

خواجه نیاز حاجی‌نک باش وکیلگه عموماً ناظرلار شوراسیغا 25 فیبرال 1934 یلی 308نچی رقملیک کوندورمش علاقه‌سی ایله ثابت عبدالباقی‌نک ایضاحاتیدان معلوم بولادر ، که خواجه نیاز حاجی ساویت حکومتی برله توبه‌نده‌گیچه کیلیشکه‌نلر :

1 ـــ خواجه نیاز حاجی بوکونده‌ن بناءً نانکین حکومتی برله قطعی علاقه‌نی اوزوب شرقی تورکستان (شین جانک)نی روسیا حمایه‌سی آستیدا داخلی استقلاللی بر اولکه اعلان ایته‌در.

2 ـــ شرقی تورکستان استقلالیتینی بتیریب ، ملی جمهوریت حکومت اسلامیه‌سینی تارقاتیب ، اورومچی شهریده شیندوبند باشلیق توزولگه‌ن حکومتکه بیعت ایته‌در.

3 ـــ شرقی تورکستان رئیس جمهورلیگینی ترک ایتیشی برله اورومچی حکومتی خواجه نیاز حاجی‌نی جوشی یعنی ملکی کوبورناتور تعیین ایته‌در.

4 ـــ شرقی تورکستان مقیاسیده‌کی موجود قوراللیق ملی عسکرلرینی شیندوبندگه بیعت ایتدیریش خصوصیده حاجی قطعی چاره کوره‌در.

5 ـــ تونکان ، خوتان ، اوزبیک ، قیرغیز ، قازاقلاردان عبارت ملی اوردولارنی قورالسزلاندیریش وه شرقی تورکستان (شین جانک) ده ترتیب جایلاشتریش مقصدیده اورومچی‌ده‌ن آلتی شهر طرفیغا حرکت ایته‌تورغان خوجخوز خطای روس عسکرلریگه یاردم بیریش اوچون خواجه نیاز حاجی اوز اختیاریداغی قوموللق طورفانلق لاردان عبارت بولغان محمود سیجانگ قوماندانیسیداغی عسکرلرنی شیندوبند اختیاریغا اوتکه‌زه‌در.

6 — مانجوریادان چیکلگەن خونخوز خطایلارنی روس تویراغی (آرقالی) شرقی تورکستانغا کوچوروش حقیدە ساویت حکومتی برلە شیندوبند اورتاسیدا توزولمش معاهدەنی خواجە نیاز حاجی تصدیق ایتەدر.

7 — شرقی تورکستان جمهوریتی حکومت اسلامیەسی حربی خدمتیدە کی اجنبی ضابطانی خواجە نیاز حاجی درحال خدمتدەن بوشاتیب، آلارنی شرقی تورکستان حدودیدەن خارجغا چیقاریشغا قطعی چارە کورەدر.

8 — ساویت حکومتی شرقی تورکستان (شین‌جانگ)نگ ترقی وە تعالیسی وە آبادانلیغا کوشیش ایتەدر.

9 — شرقی تورکستان (شین‌جانگ)نی ایچکی خطای، نانکین، مانجو نیغو وە باشقا طرفدان هەر بر احتمال تایلنان هجوملەردەن ساویت حکومتی مدافعە ایتیشنی اوز اوستیگە آلادر.

10 — شرقی تورکستان (شین‌جانگ)دە ترتیب جایلاشغاندان سوگرا آشیغچ روش‌دە نظامی اوردو توزوش لازم کورولور. مذکورنی توزوشگە ساویت حکومتی (س. س. س. ر.)دەن بر هیئت اصلاحیە عسکریە کوندەروب بیکیشلیک ضابطان برلە تأمین ایتەدر.

11 — ساویت حکومتی شرقی تورکستان (شین‌جانگ)دە قایتادان توزولەتورغان اوردونی سوبتو اصول، قورالار برلە قوراللاتریشنی کوزدە توتادر.

12 — اورومچی حکومتی برلە ساویت حکومتی اورتاسیدا سیاسی، اقتصادی مسئلەلر حقیدە علاحدە معاهدە توزولەدر.

ناظرلار هیئتی توبەندەگیچە قرارغا کیلەدر:

1 — خواجە نیاز حاجی‌نگ ملتنگ تابشوروریدان تاشقاری ساویت حکومتی بکلیفی بویونچا ارگەشتامدە بولشەویکلر برلە غیر قانونی

ملتنگ منفعتیغا خلاف معاهدە یاساوداغی حرکتینی تورکستان تورکلەریگە خیانت دیب تاپادر.

2 — ساویت حکومتی برلە خواجە نیاز حاجی اورتاسیدا یاسالغان 12 مادەلیک آکلاشمانی غیر قانونی حساب ایتەدر.

3 — نیچە ییللاردانبەری حسابسز قوربانلار بیریب آلغان شرقی تورکستان ملی استقلالینک بتیریلیشی تورکستان تورکلەرینگ محو ایتلیشیدر. بنابرین ملی استقلالنی قولدا توتوب قالیشدا شرقی تورکستان تورکلەری هەر بر فداکارلقغا طیاردر. خواجە نیاز حاجیغا، قیلدینی کیچیریلمەس خیانتیگە بیان نفرت ایتلەدر.

4 — شرقی تورکستان تورکلەری بولشەویك تولیدە بولوشغا اصلا راضی بولمایدرلار. بنابرین ملتنگ نارازیلغی کاشغاردەکی ساویت قونسولوسلغی آرقالی س. س. س. ر. حکومتیگە بیلدیریلسین.

5 — ساویت عسکرلەرینك شرقی تورکستانی اشغال ایتیشی بین‌الملل قاعدەگە خلاف وە هیچ بر تاریخدە کورولمەگەن تورکستان تورکلەری اوستیگە باسقینچلق، قیزیل جهانگیرلك دیب ساناشلادر. بنابرین قیزیل بولشەویکلەرنگ قانونسز حرکتلەرین اوز حکومتلەریگە بیلدیریشنی کاشغاردەکی اجنبی قونسولوسلاردان سورالسین.

6 — خواجە نیاز حاجینك عقلسز روشدە معاهدە یاساشیدان استفادە ایتیب ساویتلەر شرقی تورکستانی اشغال ایتیشکە کوشیش ایتەدرلەر. بنابرین نظارت حربیە وە عالی باش قوماندانلقغا دوشمانلارنگ هجومیگە قارشی مدافعە چارەسیدە بولوش توصیە ایتلسین.

7 — حاضرغی وضعیتنگ آغیرلغین اعتبارغا آلیب عموم ملت سفربرلکیگە چاقیریلسین.

8 — قیزیل بولشەویك خونخوز خطایلارنی چوکەجەك آرقالی شرقی تورکستانغا روس تویراغی برلە کوچوروشگە مانع بولوشی توصیە ایتب شریف خانغا آشیغچ روشدە بویروق بیاریلسین.

9 — 10نچی مادنده شرقی تورکستان بویوك ملت مجلسی یغیلیشی چاقریلسین.

10 — خواجه نیاز حاجی برله ساویت حکومتی اورتاسیدا توزولمش معاهده حقیده ناظرلار هیئتینک اشبو قراری بویوك ملت مجلسی قاراماغیغا تابشورولسون.

(دوامی 25نچی صحیفه‌ده‌در).

قرار قسم ۱۳/ک

شرقی تورکستان جمهوریت اسلامیه ناظر هیئتینی فوق العاده یغیلیشی

۱۹۳۴ ییلی مارت آینی ۲ نچی کونی ساعت اونده

ینگی حصار شهریده

اشتراک ایتوچیلر

۱ باش وکیل ثابت عبد الباقی افندی
۲ خارجیه ناظری قاسم خان حاجی افندی
۳ عدلیه ناظری ظریف قاری افندی
٤ داخلیه ناظری سعید زاده یونس بیک
٥ صحیه ناظری عبد الله ایشان خواجه خانی افندی
٦ حربیه ناظری و عالی باش قوماندان نائب سلطان بیک بختیار بیک
٧ معارف ناظری عبد الکریم خان مخدوم افندی
٨ مالیه ناظری علی آخوند بای افندی
9 مالیه ناظری معاونی محمد حاجی مخدوم زاده
۱۰ اوقاف ناظری شمس الدین تورد حاجی افندی
۱۱ تجارت ناظری صانع بیک انس الدین زاده
۱۲ ختن امیری نور احمد افندی
۱۳ بویوک ملت مجلسی کاتبی صوفی زاده
۱٤ استقلال جمعیتیدن موسی حاجی افندی
۱٥ مرکز قوماندان باشقه ارکان حرب بیوک قوماندانلری حاضر دورلر

کورولگان مسئله

شبو ییل فیبرال آینی اورتاسیده رئیس جمهور خواجه نیاز حاجی اورسیه غه باریب

ایرکش نامه ساویت حکومتی برله معاهده یسالغان حقیده باش وکیل ثابت عبد الباقی نی معروضه سی

خواجه نیاز حاجی نی باش وکیلغه عموما ناظرلر شوراسیغه ۲٥ فیبرال ۱۹۳۴ ییلیده ۸۸ نچی رقم لیک کوندرگن مکتوبی ایله د ثابت عبد الباقی نی ایضا جانبیدن معلوم بولادور که خواجه نیاز حاجی ساویت حکومتی برله قویانده بچه کیلیشگانلری

۱ خواجه نیاز حاجی بوکوندن بنا تانکین حکومتی برله قطعی علاقه نی اوزوب (شین جانگ) شرقی تورکستان اورسیه حمایه سی آستیده داخلی استقلال برله اولکه اعلان ایتادور

۲ شرقی تورکستان استقلالیتی نی بتریب ملی جمهوریت حکومت اسلامیه نی تارقاتیب اورومچی شهرینه شیندوبند باشلیق قوزولگان حکومتغه بیعت ایتادور

۳ شرقی تورکستان رئیس جمهورلیکی نی ترک ایتیش برله اورومچی حکومتی خواجه نیاز حاجی نی شیه بیغی ملکی گوبور ناتور تعیین ایتادور

٤ شرقی تورکستان مقیاسیده کی موجود قورال لیق ملی عسکرلرنی شینده دوبندغه بیعت ایتدرشو خصوصیده حاجی قطعی چاره کورادور

٥ تونگانلار ختن اوزبیک قرغیز قزاق لردن عبارت ملی اردولرنی قورال سیزلاندیرش و شین جانگده ترتیب چی لاشتیرش مقصدیده اورومچی ایله دن آلتی شهر طرفیغه حرکت ایتادورکان خو خوز خطای روس عسکرلریغه یاردم بیریش اوچون خواجه نیاز حاجی اوز اختیاریده کی قورال لیق طورغان لیق لردن عبارت بولغان محمود سیجانگ قوماندا سیده کی عسکرلرنی شینده دوبند اختیاریغه اوتکازادور

٦ منجوریه دن چیکیلگان خو خوز خطایلر نی روس نفرانی شرقی تورکستانغه کوچوروش حقیده ساویت حکومتی برله شینده دوبند اورتاسیده توزولیش معاهده نی خواجه نیاز حاجی تصدیق ایتادور

٧ شرقی تورکستان جمهوریت حکومت اسلامیه نی حربی خدمتیده کی اجنبی ضابطان لرنی خواجه نیاز حاجی درحال حدتدین یوشتاتیب الارنی شرقی تورکستان حدودیدن خارجیغه چیقاریشغه قطعی چاره کورادور

٨ ساویت حکومتی (شین جانگ) شرقی تورکستانی ترتیب و تعالیسی و آبادانلیکیغه کوشش ایتادور

9 شین جانگغه ایچکی خطای تانکین ماجونیغو و باشقه طرفدن هر ایحتمال تابلغان ایچوملردن ساویت حکومتی مدافعه ایتیشی نی اوز اوستیغه الادور

۱۰ شین جانگده ترتیب جایلاشگان دن سونگره اشینچ روس نظامی اردو توزوش لازم کورولورنده کورنی توزوشغه ساویت حکومتی مصرفدن برهیئت اصلاحیه عسکریه کوندروب تیکیشلیک ضابطلان برله تامین ایتادور

۱۱ ساویت حکومتی شین جانگده قایتادن توزوله دورکان اردو نی سونگی اصول قورال لر برله قورال لاندیریشی کوزده توتادور

۱۲ اورومچی حکومتی برله ساویت حکومتی اورتاسیده سیاسی اقتصادی مسئله لر حقیده علاحده معاهده توزوله دور

ناظرلر هیئتی توبانده گیچه قرارغه کیلدی دور

۱ خواجه نیاز حاجی ملتنی ناشورو ریدن ناشقاری ساویت حکومتی تکلیفی بویونچه ایرکش نامه یوقشو یک لربرله امضالاب ملتنی منفعتی غه خلاف معاهده باسادوره کی حرکتینی تورکستان لیق لریغه خیانت دیب تاپادور

۲ ساویت حکومتی برله خوجه نیاز حاجی اورته سیده یاسالغان ... مادده لیک اکلاشو غیر قانونی حساب ایتادور

۳ بچه ملتو وه حکومتی جانیسبز قربانلر بیربیب الغان شرقی تورکستان ملی استقلالینی بیتر ملیشیی تورکستان تورکلری محو ایلیشیده بنابرین ملی استقلالینی قوله ده توتوب قالیغده شرقی تورکستان تورکلری بر ... فداکارلیق غه طیاره دور حواجه نیاز حاجی غه بلدی ... جنایتی جوابداق ... ایتیلادور

٤ شرقی تورکستان تورکلری بولشویک ... اصلار رضی بولمایدور لر بنابرین ملت نمایندهلیری کاشغرده کی ساویت کونسولوسی لیبی ارتیقلی صحصمر حکومتیغه بیلدورسون

۵ ساویت عسکرلرین شرقی تورکستان نی اشغال ایتیشی بین الملل قاعدهغه خلاف دیب بر تاریخده کوروشاکان تورکستان تورکلری ... بش قزیل ... لیق دیب ... بنابرین قزیل بولشویکلرنی قانونسیز ... حکومتکه بیلدورلیشی کاشغرده کی اجنبی قونسولوسلرداشو رلسون

٦ خواجه نیاز حاجی نی عقلسیز روشده معاهده یاسالش دن استفاده ایتیب ساویت لر شرقی تورکستان نی اشغال ایتیش کوششی ایچادورلر بنابرین نظارت ... باش قوماندانلیق غه دشمن لرنی ... مدافعه چاره سیده بولوشی توصیه ایتیلسون

۷ حاضرکی وضعیت نی آغرلیغین اعتبارغه الیب عمومی ملت ... چاقرلسون

۸ قزیل بولشویک ... خطالرینی ... شرقی تورکستان غه روس ... مانع بولوشی توصیه ایتیب ... آشیغ ... بیلسون

۹ ایچ ... شرقی تورکستان بیوک ملت مجلسی ... چاقرلسون

۱۰ خوجه نیاز حاجی برله ساویت حکومتی اورته سیده توزولیش معاهده حقیده ناظر هیئتی ... بیوک ملت مجلسی ... قیلنسون

۱۱ خواجه نیاز حاجی ناظرلر هیئتی نی مراجعت لرینی قبول ایتیب توتکان یولیدان وازکیجکان تقدیرده رئیس جمهوریه عالی باش قوماندانلیق رتبه سیدان الیش حقیده بیوک ملت مجلسی توبلانشیده مسئله قوزغاتیلسون

۱۲ نانکین و یاپون حکومتیغه و بین الاقوام (جمعیت اقوام) غه حقیمزنی مدافعه ایتیش توغریسیده مراجعت ایتلسون

باش وکیل: ثابت عبدالباقی
کاتب: ... صوفی زاده

11 — خواجه نیاز حاجی ناظرلار هیئتی‌نگ مراجعتلارینی قبول ایتیب توتقان یولیدان وازکیجه‌که‌ن تقدیرده رئیس جمهورنی عالی باش قوماندانلق رتبه‌سیده‌ن آلیش حقیده بویوك ملت مجلسی توبلانیشیدا مسئله قوزغاتیلسین.

12 — نانکین وه یاپون حکومتی که وه بین الاقوام (جمعیت اقوام؟)غا حقمزنی مدافعه ایتیش توغریسیدا مراجعت ایتیلسین.

باش وکیل: (امضا) ثابت عبدالباقی
مهر: شرقی تورکستان باش وکالتی
کاتب: (امضا) صوفی زاده

جناب محترم مجاهد فی سبیل الله رئیس جمهوریمز خواجه نیاز حاجیم ذات عالی لاریغا

بعد از سلام معلوملاری بولغای، کیم ناظرلار هیئتینگ اجازتی برله‌ن ذات عالیگزغا باش وکیلنگ کوندورمش مکتوبیگه علاوه اولاراق فقیر هم مکتوب یازماقنی لازم کوردوم معاف ایتگه‌یلر.

ایرگه‌شتامدان یاوریگز برله‌ن کوندورمش مکتوبگزنی آلداچ اوقوب کوروب باشیمدان هوشیم اوچتی؛ حیرتده قالدیم. عجبا خواجه نیاز حاجیم بو خیل ایشلەر قیلبرلار دیب کیم اویلاغان. حاجیم‌نی بو ایشله‌رنی قیلماقلقغا سه‌به‌لەر مجبور ایدی دیب حیرانقدا قالدیم. مکتوبگزنگ مضمونیچه ساویت حکومتی برله‌ن اون ایکی ماده‌لیك معاهده قیلغانسز. بولشه‌ویکله‌ر ذات عالیگزنی اوز ایلله‌ریگه آلیب ماریب حریه قوتله‌رین، ظاهرده دیده‌لیك، حقیقتده یوچ عسکرله‌رین کورسه‌تیب چوچوتوب یوپارغانلقلاری کوروندر. بولیه شرقی تورکستان تورکله‌ریگه زور حقارتلیك معاهده‌گه امضا قیلمقدان تارتینماغانسز. بو توغروده اوز تأسفمزنی بیلدیره‌مز. ملی استقلالنی قوانا آلیش اوچون ملتنك بیرگه‌ن حسابسز قوربانلارین اویلاماغانسز. دنیاده ملتله‌رنگ اینگ پەستی افلاس ختایلار، جنت مثلی وطنمزنی اشغال قیلیب؛ افیون خانه، قمارخانه، گەروخانه، فاحشه‌خانه‌لەر آچیب خلقمزنگ اخلاقینی بوزماقدا کیچه‌کوندوز کوشیش ایتیب قیلغان رذالتله‌رین، ملتنك کوزگه‌ن وه کیچیرگه‌ن فلاکتله‌رین اویلامادینگز. بولشه‌ویکله‌رنگ شیطانلقنی اوچون توقوزی بیلیبونلق بر ملتنك استقلالنی بیتریب ملتنك آبرویی، ناموسینی ظالم غیر دینله‌رنگ پای حقارتیگه تاپشیریشقا جرأت ایتیب معاهده‌نی یاساغانسز. حتی شو حقده ملتنك خواهشینی سوراماقنی فکرگزگه کیلترمه‌گه‌نسز. بولشه‌ویکله‌رنگ ساتقین بنده‌له‌ری کریم آخون وه باشقالارنك قوتقوسیغا اوچوب کیتکه‌نسز. بوندای ایشله‌رنی ملت برباد بولسا بولسون، وطن تالان وتاراج بولسا بولسون دیگه‌ن شخصلار قیلادرلار. ذات عالیگزدانگ بوندای حرکتنی ملت کوتمه‌گه‌ن ایدی. بیچاره مظلوم ملت ذات عالیگزغا اوزیدەن اینگ فخری وه عالی اورون بیرگه‌ن ایدی. بو فخری اورونودان افلاس ختایلار، ملعون بولشه‌ویکله‌رنك بیره‌تورغان منصبی آرتق کوروندومو؟ ملت استقلالیدان واز کیچه‌گه‌که راضی بولار دیب اویلادیگزمو؟ ذات عالیگز امین بولونگلار، کیم ملت استقلالینی قولده توتوش اوچون هر بر فداکارلقغا طیاردر. بولشه‌ویکله‌رنك تانك‌طیاره‌لەری، توپ‌توفه‌نگه‌ری ملتنی قورقوتا آلماس. اختیارگزده‌کی ملی اوردونی بولشه‌ویکله‌ر اختیاریغا شرقی تورکستانی تینچلاشدیریشقا یارده‌مچی بولوش اوچون تاپشورماق بولورسز. عجبا شرقی تورکستاندا افلاس ختای حکومتی قوروش، بولشه‌ویزم اورناتیشقا، ملتنك ناموسینی آیاق آستی قیلیشقا خدمت ایته‌سزمی؟ دوشمانلارنك تویته‌تورته‌نگ، اوقچاچار (میترالیوز)لارین اوز ملتداشلارگز، اوز بالالارگز، اوز سینگیلله‌رگزگه قارشی آتدیریشقا یاردم بیره‌سزمی؟ بونی وجدانگز قبول ایته‌درمی؟ خدادان قورقابلیق، ملتگه رحم قیلابلق حاجیم. ذات عالیگزنك دعواسینچا بولشه‌ویك حکومتی کیله‌رده شرقی تورکستانی نانکین وه

6

مانجوتینو هجومندەن مدافعە ایتەر ایش. بولشەویکلەر اوزلەرینك باشلارینا مانجوریادا کلیب تورغان فلاکتکە قارشی چارە کورالدای، آورویا دولتلەرینك ایشیکلەرەدە قاراول دیب قیچقیریب یورکەن چاغلاریدا بزنك ملتنی خارجی هجومدەن مدافعە ایتەدرلەر دیب اویلاش ممکن‌مو؟

قیزیل روس ایمپەریالیست بولشەویکلەر بزگە تانکین وە مانجو حکومتلەریدەن کوبرەك دوشمان‌در. آلارنك مقصدلاری اوز قول آستلاریداغی ملتلەرکبی شرقی تورکستان تورکلەرین هەم اوز ایسکەنجەسیگە آلیب وطنمزنی بوش قاسقان قیلماقچیلار. ذاتیگزنی ایشان دیرغان بولشەویکلەر اوزاق‌در. یاقین‌ترین یوقاتیلاجاقلار. بولارغا ایشانیب بر ایش قیلماق عقلسزلیغیمزنی کورسەتەدر.

شرقی تورکستانغا بولشەویکلەر تینچلاندیریش مقصدیدە کیرەر ایمشلەر. عجبا شرقی تورکستاندا قاندای تینچسزلق بار؟ بر ملت اوزینك ملی استقلالی اوچون چالیشیب، ملی بارلیغین اوزی اداره ایتسە تینچسزلیق ایمیشمی؟ شرقی تورکستان ملی استقلالینك مستحکەملەنیشی بولشەویکلەرگە اولوم خوفی توغدورماقدادر. بناً علیه بولشەویکلەر اوزلەری تینچسزلاناقدالار. شونیگ اوچون یوز مینگ حیلە، نەیرەنگ وە پروپاغانسیالار برلە تورکستان استقلالینی یوقغا چیقاریب اوز چەنبەرلەری ایچیگە آلماقچیلار. شو حقدە یاساغان توزاقلارینا ذات عالیگزنی ایلیندیرمشلەردر. سزنك واسطەگز برلەن بوتون ملتنی اوز توزاقلارینا ایلیندیریب قاتتغا یاتیرماقچی‌درلار. خوب یاخشی فکر قیلسینلار. ذات عالیگزغا شونی هەم بیلدیریب اوتەمەن‌کە، ناظرلار هیئتی یاسالش معاهدەنی قانونسز تابدی. بوتون ملت بو ایش توغریدە بیان نفرتلەرینی بیلدیرمەکدە. اوردو راضی ایمەس. ارکان حرب بویوك قوماندانلار یغیلیشی اوردو نامیدان ذات عالیگزنك آشیغیچ روشدە ایرگەشتامدان قایتیشیگزنی طلب ایتەدر. معاهدەنی عملگە آشیریشنی رد ایتیب تیزلیك برلەن قایتیشیگز رجا ایتیلەدر.

بویوك احترام ایلەن

شرقی تورکستان عالی باش قوماندان نائبی

(امضا) سلطان بیك بختیار بیك

مهر: شرقی تورکستان حربیە نظارتی

1931 نچی ییل 3نچی مارت

شهر یەنگی حصار

*

مەشھۇر روزىيېۋ (ۋەتەن ئوغلى)

ئۇيغۇرلار ھەققىدە ق

كۆپ ئەسىرلەردىن بۇيان ئالىملار، بولۇپمۇ رۇس ئالىملىرى ئۇيغۇرلار تارىخى بىلەن شۇغۇللىنىپ، بۇ خۇسۇستا چوڭ-چوڭ تەتقىقاتلارنى، ئايرىم پروبلېمىلار خۇسۇسىدا ئىنتايىن باھالىق ئەمگەكلەرنى مەيدانغا ئاتقانلىقى مەلۇم. لېكىن، ئۇيغۇرلارنىڭ كېلىپ چىقىشى توغرىلىق موجۇت بولغان تارىخىي ھوججەتلەر ۋە دەلىللەر بۇ قەدىمىي خەلقنىڭ تارىخى ھەققىدە مەلۇم دەرىجىدە مەلۇمات بەرسىمۇ، ئامما ئۇلارنىڭ كېلىپ چىقىشى ئىلمىي جەھەتتىن تېخى بەلگۈلۈك بىر سىستېمىغا سېلىنماي كېلىۋاتاتتى.

بۇ ھەقتە قازاقىستان پەنلەر ئاكادېمىيەسى ئۇيغۇرشۇناسلىق بۆلۈمىنىڭ ئالىملىرى ناھايىتى ئاساسلىق، ئەتراپلىق تەتقىقاتلار ئېلىپ بېرىشى نەتىجىسىدە ئەھۋال ئۆزگىرىلمەكتە. ئۇلار ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخى بويىچە كۆپ يىللىق ئەمگىكىنى نەشرگە تەييارلىدى، كۆپ ئۆتمەي بۇ كىتاپ نەشردىن چىقىدۇ.

ئۇشبۇ ماقالىدا بولسا، مۇئەللىپ ئۇيغۇرلارنىڭ ۋە «ئۇيغۇر» دېگەن سۆزنىڭ كېلىپ چىقىشىغا ئائىت ئېنىقلانغان تارىخىي فاكتلار ئاساسىدا بىر قەدەر مەلۇماتلارنى تەغدىم قىلىشنى مەخسەت قىلىدۇ.

پروفېسسور كازېمى (1841-يىل) ۋە ئاكادېمىك رادلوف (1890-يىل) شەرىق مۇئەررىخى راشىددىننىڭ «جامع التواريخ» دېگەن (13-ئەسىر) ۋە خېۋە خانى ئەبۇلغازىنىڭ «تارىخىي شەجەرەئى تۈركى» دېگەن (16-ئەسىر) ئەسەرلىرىدە «ئۇيغۇر» دېگەن ئوغۇزخان تەرىپىدىن (تەخمىنەن بۇنىڭدىن 6 مىڭ يىل ئاۋال) تۈرك قەبىلىلىرىنىڭ باتۇر ۋە ئۇيۇشقاق بىر قىسمىغا جەڭلەردە كۆرسەتكەن ئەرلىكى، خەلقىگە ھەم ۋەتىنىگە سادىقلىقى ئۈچۈن بېرىلگەن نام دەيدۇ، دەپ كۆرسەتتى. «ئۇيغۇر» سۆزى: «ئۇيۇشقاق»، «ئۇيىغان»، «بېرىلگەن» (ئۇيىگەن)، «يېپىشقان» مەناسىدا بولۇپ، ئۇيغۇرلاردا ئەينە شۇنداق خۇسۇسىيەت بولغاچقا، شۇ نامنى ئالغانمىش. ھەر ھالدا «ئۇيغۇر» سۆزىنىڭ تۈرك ئاتالغۇسى (تومۇرى تۈركچە) ئىكەنلىكىنى بىر قانچە ئالىملار، شۇ جۈملىدىن، كلاپروت، پلانو كارپىنىلار تەستىقلىگەن.

پروفېسسور ئا.ن.بېرنشتام ئۆزىنىڭ «شەرقىي تۈركىستان تارىخىنىڭ مەسىلىلىرى» دېگەن ماقالىسىدا قەدىمىي ئۇيغۇرلارنىڭ قەبىلەۋىي ئاساسى ئوغۇز ئەسىل-قاتلاملىرىدىن بولۇپ، 5-ئەسىرلەردە ئۇلارنىڭ كەڭ مىقياستىكى جايلارغا جايلىشىپ، شۇ جايلارنىڭ ئېگىلىرى سۈپىتىدە ياشاپ كەلگەنلىكىنى تەستىقلىدى. يەنە شۇ ماقالىدا شىمالىي ھۇننلار، ئوغۇز ئەسىل-قاتلاملىرىدىن تارالغان ئۇيغۇرلار بىلەن بىر تىلدا سۆزلەشەتتى، دەيدۇ.

قەدىمىي جۇغراپىيە ئالىملىرىدىن مەشھۇر پتولومېي (مىلادىدىن تۆرت ئەسىر ئاۋال) ھازىرقى تارىم دەرياسىنى «ئۇيغۇردىن» دەرياسى دەپ، ئۇنىڭ ياقىلىرىدا «ئۇيغۇر»لار ياشايدۇ، دەپ كۆرسەتكەن. ئۇلارنى رۇس ئالىمى گرىگورىيېۋ (1869-يىل) ۋە ئىنگلىز ئالىمى رەينتلمۇ (1880-يىل) ئۇيغۇرلار دەيدۇ.

شەرىقشۇناس يۈسۈف زىيا شىرۋانى، تۈرك خەلقلىرىنىڭ ئىچىدە ئەڭ قەدىمىي خەلق- ئۇيغۇر خەلقى بولۇپ، ئۇلارنىڭ مىلادىدىن ئىككى مىڭ يىل ئاۋال ئىزلىرىنىڭ ۋۇجۇتقا كەلتۈرگەن مۇكەممەل يېزىقلىرى ۋە مۇستەقىل ئېلىپبەسى بولغان دەيدۇ.

خىتاي مەنبەلىرىدە ئۇيغۇرلارغا، ئۇلارنىڭ ئولتۇرۇشلۇق جايلىرىغا، كەسپىگە ياكى ئايرىم قەبىلىلىرىگە قاراپ ۋە ھەر دەۋردە ھەر خىل نام بېرىلىپ كەلگەن. مىلادىدىن 7-8-ئەسىر ئىلگىرى ئۇلار ئۇيغۇرلارنى: «دى»، «دىنلى»، «چىدى» ۋە ھاكازا دەپ ئاتىغان بولسا، مىلادىنىڭ باشلىرىدا: «چىشى»، «گانوچەن» (بۇ دۆلەتكە بېرىلگەن نام)، «گانو-گوي» دەپ ئاتىدى. مۇنداق ناملار تولاراق شىمالىي ئۇيغۇرلارغا، خۇسۇسەن خىتاي بىلەن بىۋاستە چېگارىداش جايلارنىڭ ئۇيغۇرلىرىغا بېرىلگەن. پەقەت 3-4-ئەسىرلەردە (بىرىنچى قېتىم لەئو خانلىقى تارىخىدا) ئۇيغۇرلارنى «ۋېيۋۇر» دەپ ئاتىدى. خىتاي تىلى ۋە يېزىقىدا «ئوي» ھەم «غ» ئوخشاش بوغۇم ۋە ھەرىپلەرنى توغرا ئېيتالمايدۇ. چۈنكى، ئۇلاردا ئۇنداق ئۇنلۇك ھەرىپلەر ئىشلىتىلمەيدۇ. شۇنى ئېتىبارغا ئېلىش كېرەككى، خىتاي ئەدەبىياتىدا باشقا مىللەتلەرگە، دۆلەتلەرگە، شەھەر ۋە جايلارغا ۋە باشقا نەرسىلەرگە ئۆزلىرىچە نام بېرىدۇ. چۈنكى ئۇلاردا ھەرىپ ئورنىغا بەلگۈ (ئىېروگلىف) بولغاچقا، ھەر بىر ئاتالغۇغا مەلۇم مەنا بېرىدىغان بەلگۈلەر قويۇلماي ئېيتىلمايدۇ.

خىتاي مەنبەلىرىنى تەكشۈرگەن ياۋروپا ئالىملىرىنىڭ بىر قىسمى، ئۇيغۇرلارغا ئىلگىرى خىتايلار تەرىپىدىن بېرىلگەن ھەر خىل

سقىچە تارىخىي مەلۇمات

ئاملارغا قاراپ، ئۇ خەلقلەر ئۇيغۇرلار ئە-
مەس بولۇشى كېرەك، دەپ ئويلايدۇ. ئۇ-
لارنىڭ بۇ مەسىلىنى چوڭقۇرراق ئىلمىي
كۆز بىلەن تەكشۈرگەن بىر قىسمى ئۇلارنى
ئۇيغۇرلار، دەپ تەكىتلەيدۇ. بۇ پىكىر توغ-
را. چۈنكى، ئەگەر شەرقىي تۈركىستاندا
مىلادىدىن ئاۋال ۋە مىلادى باشلىرىدا باشقا
خەلقلەر ياشاپ، ئۇيغۇرلار موڭغۇل يېرىدە
ياشاپ پەقەت 8-10-ئەسىرلەردىلا شەرقىي
تۈركىستانغا ئۆتكەن بولسا، بۇ ئۆلكىلەر
(خوسۇسەن، جەنۇبىي شەرقىي تۈركىستان)
خەلقلىرى ساپ ئۇيغۇرلارغا ئورۇلۇپ، ئۇ
يەرنىڭ ئىلگىركى خەلقلىرى تامامەن يوق
بولۇپ كەتمەس ئىدى. ھەقىقەتتە شەرقىي
تۈركىستان ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمىي ماكانىدۇر.

ئەبۇلغازى خاننىڭ «تارىخىي شەجەرەئى
تۈركى» دېگەن ئەسەرىدە ئۇيغۇرلار ھەق-
قىدە مۇنداق تەسۋىرلەنگەن: «ئۇيغۇرستان
يېرىدە ئاسمان-پەلەك ئىككى تاغ بار ئىدى.
بۇ تاغلارنىڭ ئۇزۇنلۇغى مەغرىبتىن-
مەشرىققىچە ئىدى. بىرىسىنىڭ ئېتى «بۇق-
راتۇ بۇزلۇق»، ئىككىنچىسىنىڭ «ئۇچقۇن-
لۇق تەگرىم» ئىدى. بۇ تاغلارنىڭ بىر يېنى-
دىن ئون ساي(غول)، ئىككىنچى يېنىدىن توق-
قۇز ساي تولۇپ سۇ ئاقاتتى. بۇلارنىڭ ھە-
مىسى چوڭ سۇلار ئىدى. بۇ جايلار ئۆت-
كەن زامانلاردىن تارتىپ ئۇيغۇرلارنىڭ جايى
بولۇپ، ئۇلارنىڭ تىرىكچىلىك ئەتكەن يەر-
لىرى ئىدى. ئۇ چاغلاردا ئون سايىنىڭ ياقى-
سىغا جايلاشقانلارنى «ئون ئۇيغۇرلار» ۋە
توققۇز سايىنىڭ ياقىسىغا جايلاشقانلارنى
«توققۇز ئۇيغۇرلار» دەپ ئاتىغان. ئۇلار-
نىڭ مول ھوسۇللۇق يەرلىرى، سۇلىرى،
شەھەر ۋە يېزىلىرى بەك ئورغۇن ئىدى.»

ئەبۇلغازىنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇيغۇرلار جۇم-
ھۇرىيەت ئىدارە ئەرتۇردە، يەنى خەلق
تەرىپىدىن سايلانغان باشلىقلارنىڭ ئىدارىسى-
دە تۇرغان. كېيىن ئون ئۇيغۇرلار بىلەن
توققۇز ئۇيغۇرلار بىرلىشىپ ئىتتىپاق قۇر-
غان. ئون ئۇيغۇرلار ئوزلىرىگە مىنخو دېگەن
كىشىنى، توققۇز ئۇيغۇرلار كۆل ئەركىن
دېگەن كىشىنى باشلىق قىلىپ سايلاپ ئالغان.
ئۇلار باشلىقلىرىغا «ئىل ئىلتەر» (خەلقنى
ئەگەشتۈرگۈچى) دېگەن ئۇنۋان بەرگەن.

ئەينە شۇ جايلاردا، ئۈچ مىڭ يىل ياشاپ
تۇرغاندىن كېيىن، ئۇلار جەت ئەل تەجاۋۇز-
چىلارنىڭ ھۇجۇمىغا ۋە ئوز ئىچكى ماجىرالار-
غا دۇچار بولۇپ، چېچىلدى. بىر قانچىلىرى
ئوز ئورۇنلىرىدا قېلىپ، بىر قانچىلىرى بەش
بالىق شەھىرىگە ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىغا، بىر
قانچىلىرى ئېرتىش ياقىلىرىغا كۆچكەن. مانا
بۇ مەلۇماتقا قارىغاندا، موڭغۇلىيە، ئالتاي
ئۆلكىلىرىدە ئۇيغۇرلارنىڭ ھەممىسى ئە-
مەس، پەقەت بىر قىسمى بولۇپ، ئۇلارنىڭ
قالدۇقلىرى 8-10-ئەسىرلەرگىچە ئوز ۋە-
تەنلىرىگە يېنىپ قوشۇلغان. ئەينە شۇ شى-
مالىي ئۇيغۇرلارنىڭ بىر قىسمى شەرقىي
يېۋروپىغا كېتىپ ۋە يەنە بىر قىسمى يەتتە-
سۇ ئۇيغۇرلىرىغا كېلىپ قوشۇلغان.

ئالاۋۇتدىن جۇۋەينى «جاھان كۇشەي»دە
ئۇيغۇرلارنىڭ ئوزلىرىنىڭ تارىخىي شەجەرىسى-
گە ئاساسلىنىپ، شۇنى مەلۇم قىلدىكى، ئۇي-
غۇر دولىتىنى باشلاپ قۇرغانلار: قۇتلۇق ۋە
بۇقاخان دېگەن كىشىلەر بولۇپ، ئۇلارغا
ياردەملەشكەن خەلق باتۇرلىرى: قۇللۇق
تېگىن، شۇڭقار تېگىن، ئۇلار تېگىن (تېگىن-
كىنەز، بەگ مەناسىدا) دېگەن كىشىلەر ئىكەن.

ئا.ن.كروپاتكىن خىتاي ۋە يېۋروپا مەنبە-
لىرىگە ئاساسلىنىپ، ئۇيغۇرلارنىڭ كۈچلۈك
ۋە مۇستەقىل دولىتىنىڭ بارلىقى، ئۇلارنىڭ
ئوزلەگدە ئولتارغانلىرى دېخانچىلىق ئىشى
بىلەن شۇغۇللانسا، تاغلىق جايلاردىكىلەرنىڭ
مال چارۋىچىلىقى بىلەن شۇغۇللىنىپ، كوچ-
مەن تۇرمۇشىدا ئىكەنلىكى، مىلادىدىن ئىككى
ئەسىر ئىلگىرى مەلۇم ئىدى، دەيدۇ.

مىلادىدىن ئىككى ئەسىر ئاۋال خىتايلارنىڭ
(خەن خانلىقى دەۋرىدە) جانسەن دېگەن
بىر ھوكۇمەت ئەربابى شەرقىي تۈركىستانغا
كېلىپ، ئۇيغۇرلارنىڭ دولەت قۇرۇلۇشى،
ئىقتىسادىي تۇرمۇشى بىلەن تونۇشقان.
شۇ چاغلاردىن باشلاپ، خىتاي ھاكىمدارلىرى
بىلەن سودىگەرلىرى شەرقىي تۈركىستانغا
كوز تىكىشكە باشلايدۇ. ئۇ چاغلاردا خىتاي
ئەدەبىياتىدا ئۇيغۇرلارنى «چېشى» (هار-
ۋۇكەش مەناسىدا) دەپ ئاتىغان. «چې-
شى»لار ئىككىگە بولۇنەتتى: جەنۇبىي «چې-
شى» (ئون ئۇيغۇرلار- مەركەزلىرى ھا-
زىرقى ئاقسۇ، كۇچار، لوب ئەتراپىدا) ۋە
شىمالىي «چېشى» (توققۇز ئۇيغۇرلار-
مەركەزلىرى ھازىرقى تۇرپان، ئۈرۈمچى،
گۇچۇن ئەتراپىدا)گە بولۇنۇپ، شىمالىي
«چېشى» لارنىڭ تۇرىدىغان جايلىرىنى
خىتايلار «گىنوچەن» (بۇ يە قارا خوجا، يە
گۇچۇن شەھەرلىرىنىڭ بىرىگە بېرىلگەن ئىم)
دەپ ئاتىغان.

(داۋامى بار).

(داۋامى، بېشى ئۆتكەن ساندا)

ئەينە شۇ كاچەن تەۋەسىگە خىتاي سەيياھى ۋان ـ يەن ـ دەن كەلگەندە (10 ـ ئەسىر) ئۇيغۇرلارنىڭ «ئارسلانخان» ئۇلۇغ ئالدىكى خالى بولغان. ئۇ خانلىقنىڭ دۆلىتى غەربىي ھەم جەنۇبىي غەربتە: ئەرەب ۋە ئىران چېگارىسىغىچە ۋە غەربىي تىبەتكىچە، جەنۇبتا خوتەنگىچە... ئىدى، دەپ يازدى. دېمەك، ئۇ چاغلاردا جەنۇبىي ۋە شىمالىي ئۇيغۇرلار بىرلىشىپ، مەركەزلەشكەن دۆلەت قۇرۇپ، پايتەختى «قارا خوجا» شەھىرىگە بېكىنىپ تۇرغان چاغلىرى بولۇشى كېرەك. بۇنىڭدىن ئاشقىرى ئۇيغۇرستاندا ئەتراپتىكى بىر قانچە ئەللەر ئىتائەت قىلىپ تۇرغانلىقى مەلۇم. بۇ ئۇيغۇر دۆلىتىنىڭ راسا تەرەققىي ئېتىپ، گۈللەنگەن ۋاقتى ئىدى.

ئۇيغۇر خەلقى قەدىمىي زامانلاردىن باشلاپ، ئۆزىنىڭ قەبىلداشلىرىدىن ئاۋال ئولتىراقلىشىپ، دېھقانچىلىق ۋە كاسىپچىلىق ئىشلىرىنى تەرەققىي ئەتكۈزگەن. شۇ ئاساستا ئۇلارنىڭ ئىچكى ۋە تاشقى سودىسى ئۆسكەن. ئۇلارنىڭ مەدەنىي تۇرمۇشى گۈللەنگەن. 15 ـ ئەسىرلەرگىچە ئۇيغۇرلار ئوتتۇرا ئاسىيادە شۇ دەۋرگە نىسبەتەن ئەڭ مەدەنىي ۋە ئالدىنقى قاتاردىكى خەلقلەردىن بولغان. ئۇلار 4 ـ 5 ـ ئەسىرلەردىلا ئۆزلىرىنىڭ يېزىقلىرىنى ئىسلاھ قىلىپ، 13 ـ 14 ھەرىپتىن ئىبارەت ئېلىپبەلىرىنى تۈزگەن. مىلادىدىن 2 ـ 3 ئەسىر ئاۋالقى چاغلاردىلا، ئۇيغۇر مەدەنىيىتى گۈللەنگەن بولۇپ، ئۇنىڭ ئۆلگە ۋە نەمۇنىلىرى ئەتراپقا تەسىر قىلغان ئىدى. ئەندى يېڭى ھەرىپ ئاساسىدا ئېلىپبە ئىجات قىلىش ئەنجىسىدە، ئۇ تەسىرات تېخىمۇ كەڭەيدى ۋە چوڭقۇر ئورۇن ئالدى. بۇ تەسىرات، بولۇپمۇ، ماۋرەننەھردە، ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ باشقا جايلىرىدا، موڭغۇلىيەدە، خىتايدا كۈچلۈك بولدى. 11 ـ ئەسىردە يېزىلغان «قۇتادغۇ بىلىك» (يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ) ۋە «دىۋانۇ لۇغەتىت تۈرك» (ماخمۇت قەشقەرىينىڭ) ئەسەرلىرى، ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ قانچىلىك يۈكسەك بولغانلىقىغا جانلىق شاھىتتۇر. «قۇتادغۇ بىلىك» پەلسەپە، ئېتىكا (جەمىيەت ئەخلاقى)، مەنتىقى ۋە دۆلەت ھوقۇقى پەنلىرىنىڭ جەملەشكەن ئەلىماتى بولسا، «دىۋانۇ لۇغەتىت تۈرك» ئۇيغۇر تىلىنى ئەرەبچە مۇلاھىزە قىلغان ۋە ئۇيغۇر تىل، ئىملا قائىدىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بۈيۈك ئەدەبىي ۋە تارىخىي بىر مىراستۇر.

جەنۇبىي ئۇيغۇرستان (خوتەن، قەشقەر، خوتەن) توغرىلىق خىتاي يازغۇچىلىرى 5 ـ ئەسىرلەردە دېھقانچىلىق، سودا ـ سانائەت ۋە مەدەنىيەت تەرەققىي قىلغان ئىدى، دەپ يازغان. يەنە ئۇلار ئۇيغۇرلارنى ئەمگەك سۆيگۈچ، مۇلايىم، پاك دىل، ۋەدىسىدىن يانمايدىغان ساغلام خەلق دەپ كۆرسەتكەن.

مەزكۇر سەيياھ، ۋان ـ يەن ـ دەن ئۇيغۇرلارنىڭ پايتەختى (قارا خوجا) شەھىرى ھەيۋەت سېلىنغان بولۇپ، ئۇنىڭدا ئاسمانغا تاقاشقان ئورغۇن مۇنارىلار بار؛ شەھەردە مەدەنىي ئويۇندا ئىستىراھەت باغلىرى، گۈلخانىلار، ئىسپاگلار، سۈزۈك كۆللەردە ئۈزۈپ ئويناپ يۈرگەن خەلق، كۆل ئەتراپىدا ساز ـ نەغمىلەر ئويناپ تۇرغان ... دەپ تەسۋىرلەيدۇ.

سەيياھنىڭ تەسۋىرىچە: ئۇيغۇرلار ئوچۇق، خۇشخۇي، ئاددىل خەلق؛ ئۇلار چېۋەر، ماھىر ئۇستا بولۇپ، ئالتۇن، كۈمۈش، مىس، تۆمۈردىن تۈرلۈك ئەسۋاپلار ۋە ئېسىل تاشلاردىن مارجان ۋە باشقا بېزەك ئەسۋاپلىرىنى ياسايدۇ؛ ئۇلار دېھقانچىلىق ۋە باغۋەنچىلىك ئىشىدا ماھىر، ئۆزلىرى مۇزىكا (ساز)نى ياخشى كۆرىدۇ. ھەممىسى دېگىدەك سازەندە. ئورغۇن مۇزىكا ئەسۋاپلىرىنىڭ ئىچىدە؛ پىپا، كۆن خۇ (25 تارلىق ئەسۋاپ) ئوخشاش مۇزەككەپلىرىمۇ بولـ. ئۇلاردا سودا ـ تىجارەت تەرەققىي قىلغان بولۇپ، چەتكە ئالتۇن، كۈمۈش ۋە ئېسىل تاشلاردىن ياسالغان نەپىس ئەسۋاپلىرى، گۈللۈك رەختلەر، قۇندۇز، قاما، ئاق يەي ۋە ھاكازالارنى چىقىرىدۇ، دەپ يازغان.

ئەبۇلغازى ئۇيغۇرلارنىڭ ئەمگەك سۆيگۈچ، قابىلىيەتلىك، دېھقان ئىكەنلىكىنى ۋە سانائەتتە چېۋەرلىكىنى ئېيتىپ، ئۇلارنىڭ تارىم دەرياسى ئولكىسىنى گۈللەتكەنلىكىنى، چوڭ ئۆستەڭ ـ ئېرىقلار، كانالار، كارىزلار ياسىغانلىقىنى تەسۋىرلىگەن.

7 ـ ئەسىرلەردە ئۇيغۇرلارنىڭ خىتاي ۋە باشقا ئەللەرگە مەرۋايىت، باشقا ئېسىل تاشتىن ياسالغان جابدۇق، تۆمۈر، قورال ـ جابدۇق، توقۇلغان ئىپەك مەخمەل، ئاق ماتا ۋە ئىرىك مال ساتقانلىقى مەلۇم. شەرق يازغۇچىلىرىنىڭ مەلۇماتلىرى بويىچە، ئىپەكچىلىك، ئېسىل تاشتىن جابدۇق ياساش، قەلەت ئىشلەپ چىقىرىش ۋە باشقىلارنى خىتايلار ئۇيغۇرلاردىن ئۆگەنگەن.

10 ـ ئەسىر يازغۇچىسى گاردىزى ئۆزىنىڭ «زەينەل ئەخبەر» دېگەن ئەسىرىدە، ئۇيغۇرستاندا مېۋە ناھايىتى كۆپ، بۇغداي، ئېرىق شۇنداق بولىدۇكى، ئاياق ئېلىپ مېڭىشقا بولمايدۇ. باغلىرىدا مېۋىنىڭ ھەممە خىللىرىدىن بار. ئىپەكچىلىك شۇنچە تەرەققىي قىلغانكى، ھەر بىر ئۆيدە ئىككى مىڭ ئۆپتىن كام ئەمەس ئۈت دەرەقلىرى بار. مەرۋايىت، ئېسىل تاشلاردىن ياسالغان نەپىس ئەسۋاپ ۋە باشقا سانائەت تاۋارلىرىنى چەتكە چىقىرىدۇ، دەپ يازغان.

13 ـ ئەسىر بېشىدا شەرقىي تۈركىستانى ئارىلاپ، خىتايغا ئۆتكەن ۋېنېتسىيەلىك سەيياھ ماركو پولو تارىم ئەتراپىنى ئۇيغۇرستان دەپ، ئۇيغۇرلارنىڭ شەھەرلىرى كۆپ، مەركىزى شەھىرى قارا خوجا دەپ يازغان.

بۇ ئېيتىلغانلاردىن شۇنداق خۇلاسە چىقىدۇ: ئۇيغۇر خەلقى ھازىرقى شەرقىي تۈركىستان ئولكىسىنىڭ ۋە قىسمەن كانسۇ، شەنسى ئولكىلىرىنىڭ بىر قىسمىدا قەدىمدىن ياشاپ كەلگەن ۋە شۇ يەرلەرنىڭ ئۆزىكى ئىگىلىرى بولغان. تۈرك قەبىلىلىرىنىڭ ئىچىدە 15 ـ ئەسىرگىچە ئەڭ مەدەنىي ۋە ئەڭ تەرەققىي قىلغان خەلق ھېساپلىنىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ تارىخىي دەۋرلىرىنى شۇ جايلاردا ياشاپ ئۆتكۈزۈپ كەلدى. ئۇلار زامانىسىدا باشقا تۈرك قەبىلىلىرى ۋە باشقا خەلقلەرگە مەدەنىيەت مىراسلىرىنى تارقاتتى ۋە ئۇلارنىڭ تەرەققىياتىغا يار ـ يۆلەك بولدى.

ئۇلاردىكى ئولتىراقلىق، دېھقانچىلىق ۋە ھۈنەرۋەنچىلىك ھەم شەھەر ۋە ئۇششاق سانائەت ۋە سودا ـ تىجارەتنىڭ قەدىمىدىن تەرەققىي ئەتكەنلىكى ئۈچۈن، ئۇلاردا قېدالىرىم قۇرۇلۇشى باشقا تۈرك خەلقلىرىدىن ئاۋال تەرەققىي قىلغان.

تەھرىر ـ بەتتىسى

پروفېسسور د. ئا. بوروۋكوۋ.

ئوتتۇرا ئازىيە خەلقلىرىنىڭ مەدەنىي تۇرمۇش تارىخىدا ئۇيغۇرلارنىڭ تۇتقان ئورنى

8- ئەسىردە بولغان ئەرەپلەر ئىستىلاسى ئوتتۇرا ئازىيە خەلقلىرىنىڭ، شۇ جۈملىدىن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەدەنىي تەرەققىياتىنى ئۇزاق شەرق مەدەنىيىتى بىلەن ئەمەس، بەلكى مۇتەرەققىي ئازىيە مەدەنىيىتى بىلەن يېقىنلىشىشقا يول ئاچتى. لېكىن ئۇزاق ۋاقىتلاردا، ھەتتا موڭغۇللار ئىستىلاسىدىن كېيىنمۇ ئۇيغۇرلار ئۆزلىرىنىڭ كونا ئادەتلىرىنى تاشلىماي كەلدى. ئۇيغۇرلارنىڭ يېزىقى 8- ئەسىرلەردە پەيدا بولغان.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەڭ قەدىمىي ئەسەر-ئەتىقىلىرى ئورخون دەرياسى يېنىدا تېپىلغان ئىدى. بۇنىڭدىن باشقا مانىخەي، خرىستىيان، بۇددا مەزھەبلىرى مەزمۇنىدا بولغان ئەڭ كونا ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىن ۋە شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھوقۇقى ھۆججەتلىرىدىن ئىبارەت بولغان كۆپ ئەسەر-ئەتىقىلەر ساقلىنىپ كەلگەن.

ئەرەپلەر ئىستىلاسىدىن كېيىن ئىسلامنىڭ تارقىلىشى بىلەن بىللە، ئەرەپ ئېلىپبەسى ئۇيغۇرلارنىڭ بۇرۇنقى يېزىقىنى ئاستا-ئاستا سىقىپ چىقىرىشقا باشلايدۇ. بۇ جەھەتتىن قاراخانىيلار دەۋرىدىكى قەشقەر مۇسۇلمان دۆلىتىدە 11- ئەسىردە ئايرىم ئۆزگىرىشلەر باشلىنىدۇ. قاراخانىيلار سامانىيلارنىڭ يېڭى فارس دۆلىتى ھۆكۈمدارلىرىنىڭ ھاكىمىيەتچىلىكىنى يوق قىلىپ، 10- ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ئوتتۇرا ئازىيەنىڭ كۆپ يېرىنى ئۆزلىرىگە قارىتىپ ئالىدۇ.

قەشقەر ئەڭ مۇھىم مەدەنىي ۋە ئىلمىي مەركەزگە ئايلىنىدۇ. لېكىن قاراخانىيلار دۆلىتىدە بالاساغۇنلۇق يۈسۈپ خاس ھاجىپ تەرىپىدىن 1070- يىلى يېزىلغان بىرىنچى ئەدەبىي ئەسەرلەردىن بولغان تەلىم-تەربىيەۋىي «قۇتادغۇبىلىك» داستانىنىڭ ئۇيغۇر ئېلىپبەسىدە يېزىلغان كۆچۈرمىلىرى قەشقەردىن تاشقىرى جايلاردا خېلىلا كېيىن پەيدا بولىدۇ. 11- ئەسىردە ياشىغان مەشھۇر ئالىم ماخمۇت قەشقەرىي: «ئۇيغۇرلارنىڭ تىلى تازا تۈرك تىلىدۇر ۋە ئۇلارنىڭ ئۆز ئارا قوللىنىدىغان 94 ھەرپتىن ئىبارەت يېزىقى بار» دەپ يازغان ئىدى.

قاراخانىيلار دەۋرىدە بولغان قەشقەر تىلىنى، ماخمۇت قەشقەرىي «خاقان مەلىكىلىرىنىڭ ۋە ئۇلارنىڭ شاگىرتلىرىنىڭ ئەڭ چىرايلىق تىلى» دەپ ھېساپلايدۇ.

لېكىن بۇ دەۋرلەردە ئەرەپ ئېلىپبەسى قەدىمقى ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنى تولۇق يوسۇندا تېخى سىقىپ چىقارمىغان ئىدى.

قاراخانىيلار دۆلىتىنىڭ يىقىلغىنىدىن كېيىن، ئۇيغۇرلار ئوتتۇرا ئازىيەنىڭ سەياسىي ۋە مەدەنىي ھاياتىدىن ئاز ۋاقىت چەتتە قالدۇ.

لېكىن شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئەدەبىيات ساھاسىدىكى ئەسىرلىرى خوشنا ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ تىللىرىدىن خېلە نورۇن ئالاتتى. مەسىلەن: بۇ ئەرسىنى بىز ئەخمەت يۈگنەكىنىڭ «خىبەت-ئۇل ھەقايىق» ئەسىرىدە ياكى ئەخمەت يەسەۋىي ۋە ئۇنىڭ شاگىرتلىرىنىڭ شېئىرلىرىدا كۆرۈشىمىز مۇمكىن.

موڭغۇللار شەرقىي تۈركىستاننى ئىشغال ئەتكەندىن كېيىن، ئۇيغۇرلار چىڭگىزخان دۆلىتىدە يەنە چوڭ مەدەنىي بىر كۈچ بولۇپ نورۇن ئالدى. موڭغۇللار قەدىمقى ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنى بەزى بىر ئۆزگىرىشلەر كىرگۈزۈپ ئۆزلەشتۈرۈپ ئالدى. ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆزلىرى بولسا، دۆلەت ئىدارىلىرىدا چوڭ مەنسەپلەردە كەڭ يوسۇندا ئىشلىگەن ئىدى.

شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇيغۇر تىلىدا ئىشلىتىلىپ كېلىنگەن نۇرغۇن سوزلەر موڭغۇل تىلىدىمۇ ئىشلىتىشكە باشلاندى.

13- ئەسىردە ئوتكەن جۇۋەينى دېگەن ئىران تارىخچىسى «تارىخ جاھانگۇشەي» دېگەن ئەسەرىدە ھەممە ئادەملەر ئىلىم پەن بىلەن مەشغۇل بولۇشى، ئۇيغۇر تىلى ھەم يېزىقى بىلەن مەشغۇل بولۇشنى ئەۋزەل كورگەن.

بەزى بىر مەلۇماتلارغا قارىغاندا، 14- ئەسىردە ئىراننىڭ شىمالىي قىسمىدا ياشىغان كوچمەن خەلق ئوتتۇرىسىدا ئۇيغۇر ئېلىپبەسى ئەرەپ ئېلىپبەسىگە قارىغاندا تولاراق مەلۇم ئىدى.

(ئاخىرى بار).

ئوتتۇرا ئاسىيە خەلقلىرىنىڭ مەدەنىي تۇرمۇش تارىخىدا ئۇيغۇرلارنىڭ تۇتقان ئورنى

(ئاخىرى، بېشى ئۆتكەن ساندا).

موغۇل ھاكىملىرىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيە ۋە ئىراندىكى سارايلىرىدا ئۇيغۇر خىزمەتچىلىرى چوڭ ئورۇنلاردا خىزمەت قىلدى. ئۇيغۇرلاردىن چىققان مۇئەللىم ۋە پۈتۈكچىلەر تۆمۈر ۋە ئۇنىڭ نەسىللىرىنىڭ دۆلەت ئىدارىلىرىدە دائىم ئىشلەپ كەلگەن ئىدى.

ئۇيغۇرلارنىڭ ئەڭ قەدىمىي ئېلىپبەسىنى قوللىنىش ئوتتۇرا ئاسىيە بىلەن ئىراندا 15- ئەسىرنىڭ تا ئاخىرىغىچە داۋام قىلىپ كەلدى. بۇ توغرىلىق شۇنداق مەلۇماتلار بار: تۆمۈرنىڭ تارىخىنى يازغان شارافىددىن يەزدى (1454- يىلى ۋاپات بولغان) ۋە «پۈتۈن دۇنيا تارىخى»، «زۇبدەت- ئۇل- ئەسەرنى» تۈرك تىلىدا يېزىپ چىققان ئابدۇللا بىن مۇھەممەت بىن ئەلى نەسرۇللا، تۆمۈر دەۋرىدىكى ئۇيغۇر پۈتۈكچىلىرى تەرىپىدىن قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىقى بىلەن يېزىلغان «تارىخى خانى» دېگەن شېئىري ئەسەردىن پايدىلانغان. بۇ ھەقتە «زۇبدەت- ئۇل- ئەسەر» دە تۆۋەندىكىلەر ئېيتىلغان: «تارىخى خانى دۆركى ئۇيغۇر باخشىلارى ئانى ئۇيغۇر خەتتى تىلغىتى بىلان يېتىپ تۇرلار».

15- ئەسىرنىڭ داۋامىدا قىسقا مۇددەت ئىچىدە يەنى 1432- يىلدىن 1437- يىلغىچە پەقەت بىر ھىراتنىڭ ئۆزىدە ئۇيغۇر پۈتۈكچىلىرى تەرىپىدىن ئۇيغۇر ئېلىپبەسى بىلەن بىر نەچچە ئەسەرلەر: «بەختىيارنامە»، «تەزكىرەئى ئەمبىيا»، «مىئراجنامە» ۋە بۇلاردىن باشقا ھىراتتا ئابدۇرازاق باخشى دېگەن كىشىنىڭ تەشەببۇسى ئارقىسىدا «قۇتادغۇ بىلىك» داستانىنىڭ نۇسخىسى ئۇيغۇر يېزىقى بىلەن كۆچۈرۈلدى.

ھىرات ئەسكەر بېشى بولغان شاھرۇخ مىرزا ئۈچۈن ئۇيغۇر باخشىسى باقۇر مەنسۇر 1432- يىلدا تۈرك تىلىدىكى شېئىري ھەم دىنىي ئەسەرلەرنىڭ مەجمۇئەسىنى ئۇيغۇر ئېلىپبەسىدە كۆچۈرۈپ چىقتى. يەنە 14- ئەسىردە ياشىغان ئۇلۇغ شائىر خارەزمىنىڭ ئاتاقلىق ئەسەرلىرىدىن بولغان «مۇھەببەتنامە»سىمۇ ئۇيغۇر ئېلىپبەسىدە كۆچۈرۈلگەن.

ئالتۇن ئوردا خانلىرىنىڭ ۋە تۆمۈر نەسىللىرىنىڭ، خۇسۇسەن زاھىرىددىن بابۇرنىڭ دادىسى ئۆمەر شەيخنىڭ ئۇيغۇر يېزىقى بىلەن يېزىلغان يادىكارلىقلىرى مەلۇم. قانداقلا بولمىسۇن، قەدىمقى ئۇيغۇر تىلى ئوتتۇرا ئاسىيە، زاكاۋكازىيە ۋە كىچىك ئاسىيەنىڭ باشلانغۇچ دەۋرىدىكى تۈرك ئەدەبىي تىللىرىنىڭ تۈزۈلۈشىگە چوڭ تەسىر قىلغان.

15- 16- ئەسىرلەردە ئوتتۇرا ئاسىيەدە چىققان ئەدەبىي ئەسەرلەر، مەسىلەن، رابغۇزىنىڭ «قىساسۇل ئەنبىيە» دېگەن كىتابى ۋە تەرجىمە كىتابلار قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىنىڭ تەسىرى بىلەن يېزىلغان. قەدىمقى ئۇيغۇر تىلى تۈرك ئەدەبىي تىللىرى ئىچىدە ئەڭ كونا تىل بولغانلىقىدىن، تۆمۈر دەۋرىدە بولغان ئەتائىي، سەككاكىي، لۇتفىي ۋە ئوتتۇرا ئاسىيەنىڭ باشقا شائىرلىرىنىڭ شېئىرىيەت تىللىرىنىڭ تۈزۈلۈشىگە تەسىرى بولدى. ئۇلۇغ شائىر ئەلىشىر ناۋائىي «سەككاكىي ۋە لۇتفىيلار ئۇيغۇرچە چىرايلىق سۆز تۈزۈشكە ئۇستا شائىرلار» دەپ كۆرسىتىپ ئۆتكەن ئىدى.

ئوسمانلى تۈرك تىلى بىلەن ئەزەربەيجان تىلىنىڭ باشلانغۇچ تۈزۈلۈش دەۋرىدە ئۇلارنىڭ يازغۇچىلىرى ئۆزلىرىنىڭ يازغان ئەسەرلىرىدە قەدىمقى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ شەكىللىرىنى قوللىنىپ كەلگەن.

شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئوتتۇرا ئاسىيە ۋە ئىران بىلەن قاراخانىيلار دەۋرىدە بولغان مەدەنىي ئالاقىسى بارغانسېرى داۋام قىلىپ كەلدى. قەدىمقى ئىران داستانىنىڭ قەھرىمانلىرى ئەفراسىياپ ۋە رۇستەم يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ «قۇتادغۇ بىلىك» دېگەن داستانىدىمۇ بار. بۇ داستاننىڭ شېئىري تۈزۈلۈشى فىردەۋسىنىڭ مەشھۇر «شاھنامە»سىغا ئوخشاپ كەلسە، مەزمۇنى شۇنداقلا ئىراننىڭ مەشھۇر «قابۇسنامە» سىغا ئوخشايدۇ. شەرقىي تۈركىستان بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيە ئارىسىدىكى مەدەنىي ئالاقە كېيىنكى دەۋرلەردىمۇ شۇ تېرىقىدە يەنى ئۆزئارا مەدەنىيەتكە ئاساسلىنىپ تەرەققىي قىلىپ كەلدى.

ئۆتكەن دەۋرلەردە ياشىغان ئوتتۇرا ئاسىيە يازغۇچىلىرى ئارىسىدا ئۇيغۇر يازغۇچىلىرىمۇ ئاز ئەمەس ئىدى. پەرغانىدا ياشىغان مۇترىبە دېگەن قەشقەر شائىرەسى ئۆز زامانىسىدا مەشھۇر ئىدى. ناۋائىي دەۋرىدىكى شاھ ۋاقتىدا ھىرات شائىرلىرى ئارىسىدىمۇ قەشقەردە تۇغۇلغان شائىر بولغان. 19- ئەسىردە قوقان خېنى ئۆمەرخان دەۋرىدە بولغان ۋە قوقان شائىرلىرىنىڭ «مەجمۇئەتۇ شۇئەرا» دېگەن دىۋاندا شېئىرلىرى بېسىلغان قەشقەر شائىرى ھۆسلەتنى ئۇچرىتىمىز.

شۇنىڭ بىلەن بىللە، ناۋائىي دەۋرىدىن باشلاپ ئوتتۇرا ئاسىيە خەلقلىرىنىڭ روھىي ھاياتىدا، شەرقىي تۈركىستان شائىرلىرىنىڭ شېئىري ئەسەرلىرى كەڭ ئورۇن ئېلىپ كەلدى.

ئىككى شېئىر

مۇھەممەت مەتتۇرسۇن

ۋەتەن مۇھەببىتى

ئانا ۋەتەن مېنىڭ ئالتۇن دىيارىم،
مۇھەببىتىم ساڭا دىلدىن تاشىدۇ.
سەن جاھاندا تېپىلغۇسىز بىر ماكان،
ئارزۇلىرىم سەن بىلەن گۈل ئاچىدۇ.
مېھرىڭ بىلەن ساغلام ئۆسۈپ چوڭ بولدۇم،
ئوقۇماقتا ھازىر ئوغلۇڭ جەت ئەلدە.
شۇنداقتىمۇ شەنىڭ ئۈچۈن ئوختىماي،
تىرماقتىمەن تۈرلۈك - تۈمەن گۈلدەستە.
مەيلى! قانداق چاغدا بولسۇن ۋەتىنىم،
ھۆرجامالىڭ كەتمەيدۇ كۆز ئالدىمدىن.
سەندە ئۆتكەن مەنىڭ شۇ ئاي - كۈنلەر،
بىر مىنۇتمۇ چىقماس مېنىڭ يادىمدىن.
سەندە ئۆتكەن كۈنلىرىمنى مەن ئەسلەپ،
ۋەتەن سېنى سېغىندىم مەن دىلىمدىن.
ئىپتىخارلىق ھېس قىلمەن مەڭگۈگە،
قويىنى قانات سەندەك گۈزەل ئېلىمدىن.

يۇرتۇم كېرىيە

يۇرتۇم كېرىيە گۈل ماكان،
ئەجەپ مۇنبەت يەرلىرى.
ئۇندا بەردى مول مېۋە
ئەلنىڭ ئۆككەن تەرلىرى.
ئەلنىڭ ئۆككەن تەرلىرى،
يۇرتنى قىلدى لالىزار.
قۇچىقىدا ياشايدۇ،
خەلقىم شۇنچە بەختىيار.
تارىخلاردا خەلقىمنىڭ
ئۆچمەس شەرەپ - شانى بار.
خەلقئارادا دوستلارنىڭ
ئېغىزىدا نامى بار.
ئەشۇ نامنى خەلقىمىز
ساقلاپ كەلدى ھېلىمۇ.
مېھنەت قىلىپ زەپەرنى،
بويلاپ كەلدى ھېلىمۇ.

خەلقىم قەلب چەلگە مېھنەت،
ھەر كۈن زەپەر قۇچماقتا.
ئالگە - ئىشنىڭ كۆككە،
بۈركۈت بولۇپ ئۇچماقتا.
ئۇچسام دەيمەن بۈركۈت بوپ،
مەنمۇ ئەلگە قېتىلىپ.
مۇرادىمغا يېتەتتىم،
بەختىم گۈلى ئېچىلىپ.
مەن ئىرىشىپ ئوقۇيمەن،
يېتىش ئۈچۈن ئىسرانقا.
يېڭى مەزمۇن قوشىمەن،
ئەجرىم بىلەن ھاياتقا.
خەلقىم ئۈچۈن مەن چوقۇم،
كەلتۈرىمەن شان - شەرەپ.
ئۆزگىسىمەن ئۆز زېمىنگە،
قويۇپ قاتتىق مەن ئەلەپ.

(ئاپتور: مىسىر ئەزھەر
ئۇنىۋېرسىتېتى شۆبە ئوتتۇرا
مەكتىپىدە ئوقۇيدۇ)

ئىسلامدىكى جىنايى ئىشلار قانۇنلىرى

«فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ (دىللىرىدا ئەگرىلىك بار (گۇمراھلىققا مايىل)، كىشىلەر پىتنە قوزغاش ۋە ئۆز رايى بويىچە مەنە بېرىش ئۈچۈن، مۇتەشابىھ ئايەتلەرگە ئەگىشىدۇ)».

(سۈرە ئال ئىمران 7-ئايەت)

دۇنيادا ئادەملەر پەيلى ئوخشاش ئەمەس،
شۇڭلاشقا ھەركىم ئۆزىنى نادان دېمەس.
بىلەلىسەڭ ھەقىقەت بىر تالا بىردۇر،
ئەمما باتىلنىڭ سانى شۇنچە زور دۇر.

جىنايەت كۆپىنچە ۋاقىتلاردا شەخسلەر تەرىپىدىن كوللېكتىپقا (ئومۇمغا) بولىدۇ. شۇڭا ئۈچۈن جىنايەت ۋە جازا مەسىلىسى؛ كىشىلەرنىڭ شەخسلەر بىلەن كوللېكتىپ ئارىسىدىكى تەبىئى ئالاقىگە بولغان ئىدىيىۋى نەزەرىيىسى بىلەن زىچ ئالاقىدار دۇر.

دېموكراتىك دۆلەتلەر (يەنى: غەرب كاپىتالىستىك دۆلەتلىرىگە ئوخشاش دۆلەتلەر) شەخسلەرنى ئۇلۇغلاشتا ھەقىقەتەن چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىدۇ، ھەتتا ئۇلارنى پۈتۈن ئىجتىمائى ھاياتنىڭ ئاساسلىق تۈۋرۈكى قىلىۋالىدۇ، شۇڭا ئۇلار كىشىلىك ئەركىنلىك داۋاسى بىلەن كوللېكتىپنىڭ ھەققىگە ھۆرمەت قىلمايدۇ بەلكى ئۇنىڭغا تاجاۋۇز قىلىدۇ.

مانا بۇ نەزەرىيە جىنايەت ۋە جازا ئىشلىرىدىمۇ ئۆز تەسىرىنى كۆرسەتمەكتە؛ بۇخىل نەزەرىيىدىكى دۆلەتلەر جىنايەتچىلەرگە ئىنتايىن ئارتۇق مېھرىبانلىق قىلىدۇ. ھەتتاكى كوللېكتىپنىڭ ھوقۇقىغا تاجاۋۇز قىلغانلىق جىنايەتلىرى بىلەن تىگىشلىك چارە كۆرۈلگەن شەخسلەرنى بۇخىل نەزەرىيىدىكى دۆلەتلەر، جەمىيەتنىڭ قۇربانلىرى دەپ قارىغاچ ئۇلارنى نىزۋىسى چارچىغان ياكى ئۆز پەيلىگە ئىگە بولالمىغان دېگەنگە ئوخشاش سەۋەبلەرنى ۋە ئۆزرىلەرنى كەلتۈرۈش ئارقىلىق جىنايەتچىلەرنى ئاقلاشقا تىرىشىدۇ. شۇندىن كېيىن ئۇلارنىڭ جازاسىنى مۇمكىن قەدەر تۆۋەنلىتىشكە ئۇرۇنىدۇ، نەتىجىدە: جىنايەتچىلەرگە بېرىلگەن جازالار جازا دائىرىسىدىن چىقىپ كەتكىلى تاسلا قالىدۇ.

سوتسىيالىستىك دۆلەتلەرنىڭ نەزەرىيىسى دېموكراتىك دۆلەتلەرنىڭ ئەكسىچە بولۇپ، بۇ دۆلەتلەر كوللېكتىپنى جەمىيەتنىڭ ئەڭ موقەددەس ئاساسى دەپ ئېتىقات قىلىدۇ. شۇڭا سوتسىيالىستىك جەمىيەتلەردە دۆلەتكە قارشى چىققان شەخسلەر

دۆلەت تەرەپىدىن ئىنتايىن قاتتىق ئازاپ - ئوقۇبەتلەرگە ئۇچرايدۇ، بۇ دۆلەتلەردە كىشىلىك ئەركىنلىكنىڭ ھۆرمىتى بولمايدۇ.

ئەمدى ئىسلام دىنىغا كەلسەك:

ئىسلام دىنى ئەزەلىيىسىدە، شەخسلەر بىلەن كوللېكتىپقا بىر كۆزدە قارىلىدۇ (يەنى ئوخشاش قارىلىدۇ) ۋە ئەمەلىيەتتە ئۇ، ھەر ئىككىلىسىنىڭ ئەركىنلىكىنى ۋە ھۆرمىتىنى ئوخشاشلا قوغدايدۇ، ھېچ بىر ۋاقىتتا بولارنىڭ بىرىنى بىرىگە قوربان قىلىپ بەرمەيدۇ، بولارنى ھەمىشە ئوخشاشلا ئىھتىرام قىلىدۇ

ئىسلام دىنى جازالاش قانۇنلىرىنى خالىغانچە قارار قىلمايدۇ ۋە ئۇ قانۇنلارنى ھېساپسىز يۈرگۈزمەيدۇ. مانا ئىسلام دىنىنىڭ بۇ ھەقتىكى ئەزەلىيىسى بوتۇن يەر يۈزىدىكى نىزاملارغا ئوخشىمايدىغان بىر خىل ئالاھىدىلىككە ئىگە دۇر. ئىسلامنىڭ بۇ خىل ئەزەلىيىسى گاھىدا دېموكراتىك دۆلەتلەرنىڭ ئەزەلىيىسىگە گاھىدا سوتسىيالىستىك دۆلەتلەرنىڭ ئەزەلىيىسىگە ماس كېلىشىپ قالىدۇ. لېكىن ئۇ ھەر ھالدا ئادالەت مىزانىنىڭ دەل ئوتتورىسىدىن تۇتىدۇ. جىنايەتكە جىنايەت سادىر قىلغۇچى شەخسنىڭ ۋە جىنايەت قىلىنغۇچى كوللېكتىپنىڭ كۆزلىرى بىلەن شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە ئوخشاشلا قارايدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ھېچ تايىسى تەرەپكە قىلچە مايىل بولمايدىغان كەسكىن، ئادىل جازالارنى تېگىشلىك ھالدا قارار قىلىدۇ. ھېچ ئۆزدە نەمەستىن ۋە تەپەككۇر قىلماستىن مەسىلىنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشىنىلا ئالىدىغان بەزى كىشىلەرگە، ئىسلامنىڭ بوزۇقچىلىقلارنى توسۇش ۋە ئولارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن قارار قىلغان ئادىل جازا قانۇنلىرى بەزىدە تەتتىلىك (يىرىگلىك) بولۇپ كۆرۈنىدۇ. لېكىن ئۇ قانۇن ھەتتاكى جىنايەت سادىر قىلغۇچى شەخسنىڭ سادىر قىلغان جىنايىتىدە ھېچ بىر ئۆزرە، ياكى بىرەر شۇبھىسىنىڭ بولمىغانلىغىغا ئۆزى (يەنى قانۇن) كېپىل بولمىغۇچىلىك ئۇ ھەرگىزمۇ تەتبىق قىلىنمايدۇ.

ئۇ (يەنى ئىسلام قانۇنى) ئوغۇرلۇق قىلغۇچىنىڭ قولىنى كېسىشنى قارار قىلىدۇ لېكىن ئۇنىڭدا بىرەر شۇبھە كۆرۈلسە قولنى ھەرگىزمۇ كەسمەيدۇ. چۈنكى ئوغورلۇق جىنايەتلىرى ئاساسەن ئاچارچىلىقتىن كېلىپ چىقىدۇ. ئۇ، زىنا قىلغۇچى ئەر بىلەن زىنا قىلغۇچى ئاياللىنى رەجىم قىلىشقا قارار قىلىدۇ، ئەمما ئولار (يەنى زىنا قىلغۇچى ئەر ۋە ئايال) توي قىلغانلارنى بولمىسا (يەنى بولارنىڭ ھېچ بىرى ئۆيلەنمىگەن بولۇپ، توي قىلغانلار قاتارىدىن بولمىسا) ياكى ئولارنىڭ پاھىشە قىلمىشلىرىنى تۆت ئادەمنىڭ ئۆز كۆزلىرى بىلەن ھېچ توسالغۇسىز، ئوچۇق ۋە ئاشكارا كۆرگەنلىك گۇۋاھلىقلىرى بولمىسا ئولارنى رەجىم قىلمايدۇ. ئىسلام قارار قىلغان جازا قانۇنلىرىنىڭ ھەممىسى مانا موشۇنىڭغا ئوخشاش ئىنچىكە ھەم ھېكمەتلىكتۇر.

بىز بولارنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ قارار قىلغان كەسكىن پرىنسىپتىن ئالىمىز،

ئۆمەر بولسا ئىسلام دۇنياسىدىكى ئەڭ ئاتاغلىق ئالىملارنىڭ بىرى ئۇ ھەم ئۇنىڭ ئۈستىگە شەرىئەتنى يۈرگۈزۈشتە ئەڭ كەسكىن ئەڭ مۇستەھكەم كىشىدۇر. ھەرگىزمۇ ئۇنىڭغا ئىسلام قانۇنلىرىنى تەتبىق قىلىشتا كەڭچىلىك قىلىۋاتقان دەپ تۆھمەت قىلىشقا مۇمكىن بولمايدۇ. قورغاقچىلىق ۋە ئاچارچىلىق يۈز بەرگەن يىللاردا ئۆمەر ئوغرىلىق قىلغۇچىنىڭ قولىنى كېسىشتىن ئىبارەت جازا قانۇنىنى يۈرگۈزمىگەن. چۈنكى ئۇ ۋاقىتتا ئاچارچىلىق سەۋەبىدىن كىشىلەرنىڭ ئوغرىلىق قىلىشقا مەجبۇرلانغانلىقى ھەققىدە شۈبھە تىكلەنگەن ئىدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ «اِدْرَأُوا الْحُدُودَ بِالشُّبُهَاتِ (شۈبھىلەر [تېپىلىش] بىلەن جازالارنى ئۆتۈۋېتىڭلار)» دېگەن ھەدىسىنىڭ روھىغا ئاساسەن بۇ ھەقتە تەۋىلگە موھتاج بولمايدىغان كەسكىن بىر پىرىنسىپ باردۇر، ئۇ بولسا «جىنايەتكە ئىشتىرگۈچى سە-ۋەپلەرنىڭ بولۇشى (جىنايەتچىنى) جازالاشتىن توسىدۇ» دېگەنلىك.

ئەگەر بىز ئىسلام قارار قىلغان جىمى جازا قانۇنلىرىدىكى ئۇنىڭ سىياسەتلىرىنى كۆرۈپ ئۆتىدىغان بولساق ئۇنىڭ ئاۋۋال جەمئىيەتنى جىنايى ئىشلارغا تۈرتكە بولىدىغان سەۋەبلەردىن ساقلاشقا تىرىشىدىغانلىقىنى ئەلۋەتتە بايقاپ يېتىمىز. ئۇ شۇنىڭدىن كېيىن ئۆزىنىڭ جازا قانۇنلىرىدىكى ئادالەتكە قانائەتلەنگەن ھالدا تېگىشلىك جازالارنى قارار قىلىدۇ. جەمئىيەت ئەگەر بىرەر سەۋەپنىڭ توسقۇنلۇقىدىن جىنايى ئىشلارنىڭ كېلىپ چىقىشىغا تۈرتكە بولىدىغان ئامىللارنى توسالمىسا ياكى ئۇ جىنايەتكە قانداقلا بولسۇن بىرەر شۈبھە تىكلەنسە بۇ ۋاقىتتا مۇشۇ سەۋەپلەر بىلەن جىنايەتچىلەرگە تېگىشلىك جازا قانۇنلىرى يۈرگۈزۈلمەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىسلام مەھكىمىسى جىنايەتچىلەرنى قويۇ-ۋېتىشكە ياكى تېگىشلىك جازالارنى ئۇلارنىڭ جىنايەت دەرىجىسىگە قاراپ مۇۋاپىق ھالدا يەڭگىللىتىشكە مەجبۇر بولىدۇ.

ئىسلام دىنى بايلىقلارنى ئادالەت بىلەن تارقىتىشقا تىرىشىدۇ. مەسىلەن: ئىسلام دۆلىتى خەلىفە ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىزنىڭ ۋاقتىدا جەمئىيەتتىن پېقىرلىقنى ئېلىپ تاشلاش دەرىجىسىگە يەتكەن.

ئىسلام دۆلىتى ھەربىر شەخسنىڭ دىنىدىن، يۇرتىدىن، تىلىدىن، رەڭگىدىن ۋە ئۇنىڭ ئىجتىمائىي ھاياتتىكى ئورنىدىن قەتئىينەزەر ھالدا ئۇلارنىڭ ھەممىسىگە بىردەك كېپىللىك قىلىدۇ. دۆلەت ھەربىر شەخسكە ئۆزلايىقىدا خىزمەت (ئىش) تېپىپ بېرىش، ئەگەر مۇۋاپىق ئىش تېپىلمىسا ياكى ئۇلار ئىشلەشكە ئاجىز كەلسە بەيتۇلمالدىن (يەنى دۆلەت خەزىنىسىدىن) ئۇلارنى تەمىنلەشكە كېپىلدۇر. ئىسلام مانا بۇ ۋەسىلىلەر بىلەن ئوغرىلىق قىلىشقا تۈرتكە بولىدىغان سەۋەپلەرنىڭ ئالدىنى ئالغان بولىدۇ.

ئۇ يەنە شۇنىڭدەك بىلەنمۇ سادىر بولغان ھەرقانداق جىنايەت توغرىسىدا ئۇنىڭغا جازا قانۇنىنى يۈرگۈزۈشتىن بۇرۇن جىنايەتچىنىڭ سادىر قىلغان بۇ جىنايىتىدە بىرەر شۇبھە ياكى مەجبۇرلىنىش بارمۇ يوق بۇ ھەقتە ئىنتايىن ئىنچىكە تەھقىقلارنى ئېلىپ بارىدۇ.

ئۇ، جىنسىي كۈچىنىڭ (شەھۋەتنى قاندۇرۇشقا) زورلايدىغانلىقىغا ۋە ئۇنىڭ ئىنسانىي (زىناغا) مەجبۇرلاشتەك قاتتىق ئازابقا ھەققەتەن ئېتىراپ قىلىدۇ.

لېكىن ئۇ (دىنى ئىسلام) مۇشۇ شەھۋەتنى قانۇنلۇق يول بىلەن قاندۇرۇشقا بۇيرۇيدۇ، ئۇ بولسا توي قىلىشتىن ئىبارەت. شۇڭا ئىسلام ياشلارنىڭ بۇرۇنراق ئۆيلىنىشلىرىنى تەشەببۇس قىلىدۇ. ئەگەر توي قىلىشقا ئىقتىسادى تەرەپلەردىن يېتەرسىزلىك كۆرۈلسە دۆلەت خەزىنىسىدىن ئۇنى تولۇقلايدۇ.

يەنە ئۇ جەمئىيەتنى شەھۋەتلەرگە تۈرتكە بولىدىغان جىمى ۋەسىلىلەرنىڭ ھەممىسىدىن ئازلاشقا، ئائىلە تىلەكلەرنى بەرپا قىلىپ دۆلەتنى-جەمئىيەتنى ئومۇم خەلقنى ياخشىلىققا يۈزلەندۈرۈشكە ۋە بوش ۋاقىتلارنى ئاللاغا يېقىنلىشىش بىلەن مەشغۇل قىلىشقا تىرىشىدۇ ۋە تەشەببۇس قىلىدۇ. دېمەك ئىسلام بۇ ۋەسىلىلەر ئارقىلىق ھەرقانداق جىنايەتنىڭ كېلىپ چىقىشىنى توسالايدۇ. يەنە شۇندىقمۇ ئۇ، جىنايەتچى جەمئىيەت ئەخلاقىنى تۆۋەنلىتىپ، ئۆزىنىڭ ئىنسانىي ئالاھىدىلىكىنى يوقاتمىغۇچىلىك ئۇنىڭغا جازا بېرىشكە ئالدىرىمايدۇ.

ئەمدى ھەركىمنىڭ زېھنىگە مۇنداق بىر پىكىر كېلىدۇ:

بۈگۈنكى كۆزدىكى ئەخلاقى، ئىجتىمائى ۋە ئىقتىسادى ئەھۋاللارنىڭ ھەممىسى ياشلارنى توي قىلىشتىن يىراقلاشتۇرىۋاتىدۇ ۋە ئۇلارنى جىنايەتلەرگە يېقىنلاشتۇرىۋاتىدۇ!

بۇ توغرا. ھەممىنىڭ ئورنىنى ئىسلام ئېلىشى لازىم. ئەگەر ئۇنداق بولمايدىكەن جەمئىيەتتىكى بۇزۇقچىلىقلاردىن ئىسلام مەسئۇل بولالمايدۇ. ئىسلام تەتبىق قىلىنغان ۋاقىتتا، ياشلارنى تۆۋەنلىتىشكە تۈرتىدىغان شەھۋانى ساراڭلىقنىڭ سەۋەبلىرى بولمايدۇ. شۇنىڭدەك نومۇسسىز كىنولار، ھاياسىز گېزىت-ژۇرناللار، پاساتلىققا ئۈندەيدىغان ناخشىلار ۋە كوچا-بازارلاردىكى تارالغان پىتنە-پاساتلار بولمايدۇ. ھەمدە ئۇ-چاغدا (دىنى ئىسلام تەتبىق قىلىنغاندا) كىشىلەرنى توي قىلىشتىن توسىدىغان پېقىرلىق ۋە يېتەرسىزلىكمۇ بولمايدۇ. ئەنە شۇ چاغدىلا كىشىلەر پەزىلەت يارىتىشقا قادىر بولالايدۇ ھەم ئۇنىڭغا تەلەپ قىلىنىدۇ. ۋە شۇ چاغدا سادىر قىلىنغان جىنايەتلەرگە تېگىشلىك جازا يۈرگۈزۈلىدۇ چۈنكى ئۇلارغا (يەنى جىنايەتچىلەرگە) ئۇ چاغدا ئۆزرە يوقتۇر.

ئىسلامنىڭ شەنى بارلىق جازا قانۇنلىرىدا مانا مۇشۇنىڭغا ئوخشاشتۇر؛

ئۇ ئاۋال جەمىيەتنى جىنايەتنىڭ سەۋەپلىرىدىن ئازلىتىدۇ ئاندىن كېيىن ئېھتىياتتا چېكىدىن ئېشىپ جىنايەتكە شۇبھىلار بىلەن جازا يۈرگۈزمەيدۇ. ئويلاپ باقايلىچۇ: دۇنيادا قايسى بىر قانۇن ۋە قايسى بىر تۈزۈم ئادالەتتە بۇنىڭغا يېتەلەيدۇ؟!

بەزىلەر (يەنى ياۋروپالىقلار) ئىسلامنىڭ بۇ جازا قانۇنلىرىنىڭ تەتبىق قىلىنىش سەۋىيىسىدىن ئىسلامنى ئەيىپلەيدۇ. ھەتتا ئۇلار بۇ قانۇنلارنى كىشىنىڭ شەنىنى چۈشۈرىدۇ ۋە ئۇنى يوقىتىدۇ دەپ چۈشىنىدۇ. چۈنكى ئۇلار ئىسلامنىڭ جىنايەت ۋە جازا توغرىسىدىكى ھەقىقىي نەزەرىيىسىنى ئوقۇپ كۆرمەيدۇ. چۈنكى ئۇلار ئىسلام جازا قانۇنلىرىنى خۇددى ئۆزلىرىنىڭ ھازىرقى قانۇنلىرىغا ئوخشاش ھەر كۈنى تەتبىق قىلىنىدۇ دەپ خاتا تەسەۋۋۇر قىلىدۇ. شۇڭا ئۇلار ئىسلام دۆلەتلىرىدە بىرى قامچىلىنىدىغان، بىرى قولىدىن كېسىلىدىغان يەنە بىرى رەجىم قىلىنىدىغان چوڭقۇر قىرغىنچىلىقلار بار دەپ تەسەۋۋۇر قىلىدۇ. ئەمما ئەمەلىيەتتە بۇ جازا قانۇنلىرى يۈرگۈزۈلمەيدۇ. بىز پەقەت ئوغرىلىق قىلغۇچىنىڭ قولى كېسىلىدىغىنى، بۇ قانۇننىڭ (يەنى قول كېسىشنىڭ) تۆت يۈز يىلنىڭ ئىچىدە ئارانلا ئالتە قېتىم يۈرگۈزۈلگەنلىكىنى ۋە بۇ جازالاردىن مەخسەت، پەقەت جىنايەت سادىر قىلىشتىن كىشىلەرنى قورقۇتۇش ئۈچۈنلا ئىكەنلىكىنى بىلسەڭلا كۇپايە.

شۇنىڭدەك ئىسلامنىڭ، جىنايەت سادىر بولۇشتىن ئىلگىرى شۇ جىنايەتكە تۈرتكە بولىدىغان سەۋەبلەردىن جەمىيەتنى ساقلاش ئۇسۇلىنى ئوبدان بىلىشىمىز؛ قىسمەن ھالەتلەردىكى جىنايەتلەر ئۈچۈن بېرىلگەن تېگىشلىك جازالاردا ئادىللىق قىلغانلىقىمىزغا ئۆزىمىزنى خاتىرجەم قىلىدۇ. مانا بۇ ۋاقىتتا بەزىلەر ۋە ئۇلاردىن باشقا ئىسلامنىڭ تەتبىق قىلىنىشىدىن قورقىدىغانلار ئۆزلىرىنى ھەقىقىي جىنايەتكار دەپ ئېتىراپ قىلسا بولىدۇ.

كەڭچىلىكلەرگە قاراپ بەزى كىشىلەر ئىسلام جازا قانۇنلىرىنى؛ ئەمەلىيەتتە قىممىتى يوق پەقەتلا شەكلى قانۇنلار ئوخشايدۇ دەپ خىيال قىلىشىمۇ مۇمكىن. ئەمما بۇ ھەرگىزمۇ توغرا ئەمەس. ئۇ (يەنى جازا قانۇنلىرى) جىنايەتلەرگە ھېچ ئۆزرىسىز ئۇقىبال قىلىدىغان بەزى شەخسلەرنى ئاگاھلاندۇرۇش ۋە قورقۇتۇش ئۈچۈندۇر. لېكىن شۇنداقتىمۇ ئۇلاردا جىنايەتلەرگە بىر خىل قىزىقىش تۇيغۇسى بولىدۇ. جىنايەتكە مەجبۇرلايدىغان سەۋەبلەر قانچىلىك كۆپ بولسۇن، ئۇلار شەرىئەت جازالىرىدىن قورقۇپ جىنايەت سادىر قىلىشتىن بۇرۇن بىر قانچە قېتىم ئارقىسىغا ياندۇ ۋە ئۆز نەپسىگە قايتا-قايتا مۇراجىئەت قىلىدۇ.

جەمىيەتنىڭ ھەقىقىي ياخشىلىق يولىدا مەڭگۈلۈك ئىشلەش، بۈتۈن خەلق —

ئاممىسىنى ئۆز مەسئۇلىيىتى بىلەن قوغداش ۋە ھەركىشىنىڭ جېنىغا، مېلىغا ۋە يۈز ئابرويىغا دۈشمەنىنىڭ قولى يېتىپ قېلىشىدىن ئۇلارنى خاتىرجەم قىلىشتىن ئىبارەتتۇر.

شۇنىڭدىن كېيىن ئىسلامغۇ ھېچ ئۆزرىسىز ياكى شۈبھىسىز ھالدا جىنايەتكە ئۆزۈنغۇچىلارغا تېگىشلىك چارە كۆرۈشتىن توسۇلمايدۇ.

مانا بۇ، ئىسلام دىنىنىڭ جىنايى ئىشلارغا قارىتا تېگىشلىك چارە كۆرۈش قانۇنلىرى. مانا بۇ، مەدەنىيەتلىك ياشلار بۇنىڭدىن قورقىدىغان ۋە بەزى قانۇن ئۆلىمالىرى پەرەڭلەرنىڭ ئۇلارنى قالاقلىق ۋە ۋەھشىيلىك بىلەن سۈپەتلىشىدىن قورقۇپ ئۇنىڭدىن قاچىدىغان ئىسلام جازا قانۇنلىرى.

ئېيتىڭلارچۇ؛ ئۇلارغا ئىسلام شەرىئىتىنىڭ سانسىز ھېكمەتلىرىنى كىم ئۆگەتسۇن؟!

بار كۈچۈم بىرلە پاكلىدىم،
شۈبھىلەردىن شەرىئەتنى.
بىلسۇن ئۈچۈن جىمى ئەللەر،
ئۇنىڭدىكى ھەقىقەتنى.

ئى كەرەملىك ئۇلۇغ تەڭرىم،
تىلەكلىرىم بار سېنىڭدىن.
بۇ مېنىڭ ئاز مېھنەتلىرىم،
قوبۇل ئەتكەيسەن مېنىڭدىن.

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنتَ الْوَهَّابُ.

آمين.

١٩٩١ - يىل ١٥ - يانۋار

ك . ن

ملاحظه: بعضی نشریاتلرغه ایرگان قصائد و مقالاتلرنی اوزنیکغه
اوز اسمیمنی یازماسدن «ك . ن» رمزه سی ایله ابردیم.

بسم الله الرحمن الرحيم
بك هوُمەتلك هەمشىرىم راعمەتوللاھ ئەندىم ئالىيكىراملىرىغە
السلام عليكم ورحمة الله وبركاته

دوُنيا دىكى ۋە موڭغولىيادىكى قازاقلار:
مەلىم بولغانىدەك ١٩٨٩ يىلىدەكى ساناق بويىچە:
قازاقىستاندا:
٦،٥٣١،٨٤٢
باشقا جوُمهوُرىيەتلەردە:
١٠٦٠٥،٩٢١

٨،١٣٧،٧٦١
شىنجاڭدا:
١،٠٠٠،٠٠٠
موڭغولىيادا:
١٥٠،٠٠٠

ھەممە دوُنيادا:
٩،٠٠٠،٨٠٠
دىيىلىدوُ ئامما ئەڭ ازون مىليوندىن كەم ئەمەسدوُر.
١٢،٠٠٠،٠٠٠

مىنا بوُلاردىن موڭغولىيادىكى ١٥٠،٠٠٠ قازاقنىڭ دىنى ۋەزىيەتى ئىنتايىن يامانىدور. ئولارنىڭ "بايىن ئولگىي" دەپ ئوزلىرىگە مەخسوُس ۋىلايىتلىرى ۋە شەھىرلىرى باردوُر. ٩٠٠٠٠ قازاق شوُ ۋىلايىتتە توُرغىلىق. قازاقچە مەكتەبلىرى، گازىت، جوُرناللىرى، فولكلورلىرى باردوُر. ئوز تىللىرى ياخشى ساقلانغان، ئورپ ۋە ئادەتلىرى ھەم ئوبدان ساقلانغان. كوپچىلىكى چارۋەچىلىق قىلىدو. جان بېقىشلىرى يامان ئەمەس. بايلىق يوق، قوُرساقلىرى توقدوُر.

ئامما دىن يوق دېگىدەك نىھايىتى ناچاردوُر. چوُنكى: ١٩٣٧ يىلىدا چويبالسىڭ موللىلارنىڭ ھەممىسىنى ئولتوُرۇپلا دىنىنى چوتوُم سوُرىتتە مىنعى قىلىغان. قوُران ئوقوش، ئىبادەت قىلىشەك ئىغىر جوُروُم بولاپ قاتتىق جىزا بېرىلگەن. خەلىقغە دىنىنى تامامەن ئوُنوُتتوُرولغان. بالىلاردا خەتنە يوقدوُر، تاھىرەت، غوُسوُل يوقدوُر. موڭغولىيادا ھىچ بىر مەسجىد يوقدوُر.

موڭغولىيادىكى قازاقلار بوُكوُنكى ئوچوقلوق سىياسىتىدىن پايدىلىنىپ، دىنلىرىنى جانلاندوُرماقچى، ھوُكوُمەت ھەم دىنغە ئېركىنلىك بېردى. ئامما موللا يوق، قوُران كەرىم ۋە باشقا دىنى كىتاپ "بايىن ئولگىدە" بىر مەسجىد ياساماقچى، بىزدەن يولyوروُق سوُراۋاتىدو. موڭغولىيادا توُركىيەدىكى نوُرغوُن ئادەملىرىنىڭ توققانلىرى باردوُر. مېنىڭمو دادامنىڭ تاغالىرىنىڭ بالىلىرى ۋە سىڭلىسىنىڭ بالىلىرى ۋە ئوزەمنىڭ تاغالىرىمنىڭ بالىلىرى باردوُر. كورەشمىگىلى ئالتمىش بەش يىل بولدى. مېنى بېكلىك كورەشپېلىك دېپ چاقىرىۋاتىدو.

قاھىرەدىكى موڭغولىيا كونسولودا كى "سايران قادىروغلو" ئوزلىرىگە باردى. ئو دىپلومات يىگىت توُركىيەگەمو كېلىپ توققانلىرىنى كوردى. ئەكمالود دىن ئىھسان وغلى ۋە كوھنە دىيانات ئىشلىرى رەئىيسى تايىيار التى قولاش بىلەن كورەشتىردىم. ياقشى قارشى الدىلار. ئوُ يىگىت موڭغولىيادا بىر ئىسلام جەمىيەتى قوُرماقچى. توُركىيەدىن موللا الماقچى، توُركىيە ۋە باشقا ئىسلام مەملەكەتلىرىگە دىن وقىيدىغان تەلەبە كوندەرمەكچى، قوُرئان كەرىم ۋە باشقا دىنى كىتابلار الماقچى. كورەشكەن كىشىلەر ئو كىشىگە سىز جەمىيەت قوُروُڭ. ئاندىن

سىزلەرگە هەر تۈرلۈك ياردەم قىلىمىز دەدىلەر. بىز تۈركىيەدىن قازاقچا تەرجىمىلى قۇرئان كەرىم ۋە قازاقچا "قۇرئان ئەلىپپەسى ۋە يىماننىڭ شارتلىرى" بولاپ بىر مۇنچە دىني كىتاب يوللاپ بېرىدىغان بولدۇق. پەقىرنى موڭغولىياگە چاقىردى. ئاللا بۇيىرسا بىر بالام بىلەن موڭغولىياگە بارماقچىمەن.

ەگەر رابىتا تەرەپىدىن موڭغولىياگە ۋاكىل بارىدىغان بولسا، پەقىرلىرى ئەگىشىپ بېرىشنى خاھلايمەن. ئۆزلىرىنى ئابدۇللا ئومار ناسىپ ئەپەندىمگە سالامىنى يەتكۈزۈپ بۇ رىجايىمنى تەرجىمى قىلىپ بېرىشلىرىنى سورايمەن. چۈنكى مىنىڭ ئەرەپچەم يېتەرسىز ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزلىرىگە يىگى ۋۇيغۇرچە يېزىدىم. بۇ ھەم يېتەرسىز ئەپۇ قىلىرلار.

ەگەر رابىتا تەرەپىدىن موڭغولىياگە ۋاكىل بارمايدىغان بولسا، مانىغا بىر ئاز مالىي ياردەم قىلسا كۆپ ياخشى بولار ئىدى. چۈنكى مالىي ئاھۋالىم زەيىپ دۇر. ئۆزلىرى بىلىرلەر.

ئەپەندىم؛ بېسىلىدىغان قازاقچا تەپسىر نىمە بولدى؟ قاچان بېسىلىدۇ؟ كۆپ ئۇزۇن بولاپ كېتىدىغۇ. ئۇ تەرەپتىكى قازاقلار ئالدىراپ ستەۋاتىدۇ.

خەۋەرلىرى باردۇر. مەدىنە مۇنەۋۋەرەدىن ئاھمەد سالىم سانىع دېگەن كىشى بېسىدىغان بولاپ، قازاقچە تاپسىردىن كىرىل ھەرپى ئىلە بىر- ئەرەپ ھەرپى ئىلە بىر ئىككى نۇسخە ئاپ كېتكەن ئىدى. ئۇنىڭدىنمو خەۋەر يوق. بېشىم قەتىپ كىتدۇ. پارا پۇلۇممى يوق. رابىتادىن ئىككى كېررە ياردىم كوردۇم. بىر ھەمشىھرى بولغانلىقىڭىز ئۈچۈن ئۆزلىرىگە سوزلەۋاتىمەن. ئىقتىسادىي ئاھۋالى ياخشى بولغانلار بۇ دىني ھىزمەتنى قىلمايدۇ. مېنىڭە ئوخشاعان پەقىر كىشىلەر قىلسا، ئۇنۇڭغا ھىچ كىمسە ياردەم قىلمايدۇ. ئىمدى. "قۇرئان ئەلىپبەسى ۋە يىماننىڭ شارتلىرى"نىمو كىرىل ھەرپى بىلەن يېزىۋاتىمەن. پۇلغا ئىھتىياجىم باردۇر.

شەرقى تۈركىستاندا دىن ئەركىنلىكى يوقدۇر. قاشقار ۋىلايىتىنىڭ "اقتاۋ" ناھىيەسىدە مەسجىد ياساماقدىن چىققان خالايىماقانلىق گازەت خەۋەرىگە قارىغاندا نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ ئۆلۈمىگە سەۋەپ بولاپدۇ.

سوۋەتدە، موڭغولىيادا دىنگە ئەركىنلىك بار. قازاقىستاندا دىني ئىدارا قۇرۇلۇپ مۇستەقىل مۇپتىلىك بولدۇ. قازاقىستان مۇپتىسى "راتبېك نىسانباي ۋغلى" بۇخارا ۋە لىبيادا وقوغان. عالىم بىر كىشى- ياخشى تونويمەن "تۈركىيەگە چاقىردۇق" كېلىپ قالسا رابىتاغا بېرىسىپ قايتسا ئوبدان بولار ئىدى. الما-اتادا مودەرن بىر مەسجىد ۋە باشقا جايلاردامو بىر نىچچە مەسجىد ياساماقچى بولاپ ھەركەت قىلىۋاتىدۇ. قازاقىستاندىن نۇرغۇن ساياھەتچىلار ئىستانبۇلغا كېلىپ، قۇرئان كەرىم ۋە باشقا دىنى كىتاپلار ئىلىپ كىتىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن بولارغا دىنى ھىزمەت ئىتىشىمىز كېرەك.

... وان استنصروكم فى الدين فعليكم النصر. ؛ (انفال ٧٢ اية)

كامىل ئىھتىرام ئىلە خالىفا الىتاي ئىستانبۇل تۈركىيە ١٥/٥/١٩٩٠م.

١٤١٠/٩/٢٠ھ.

خ. التاي

Halife Altay
Yazar-Author

Evren mah. M.Fevzi Çakmak cad. Altay sok. No: 7
Güneşli Bakırköy İSTANBUL - TÜRKEY

Tel: 550 16 56

الراية

● الإثنين ٨ ربيع الثانى ١٤١٠هـ ٦ نوفمبر ١٩٨٩ م ● العدد ٣٠٦٤

مسلمون من القازاق يبحثون عن هوية

فلمن نوجه النداء لكى يأخذ بيدهم ..؟

١٥٠ الف نسمة من قبائل القازاق المسلمين الاحناف يعيشون فى غرب جمهورية منجوليا الشيوعية انقطع بهم السبيل عن الاتصال بالعالم الاسلامى منذ عام ١٩٢١ . فلا علماء ولا كتب ولا بمدارس اسلامية ولا صلة بالعالم الخارجى . فهم يعيشون فى كنف شعوب بوذية شامانية لامية شيوعية معادية للاديان . فخبت الشعلة الاسلامية رويدا رويدا حتى وصلتنا الاخبار ان ميتهم لا تصلى عليه صلاة الجنازة لانهم نسوا كيف تكون صلاة الجنازة بتقادم الزمن . ولم تبق من المعرفة الاسلامية الا قشور باهتة من ذكريات الماضى .

الدكتور حسن المعايرجى

وطبعا فان هذا هو الصيد الثمين للمنصرين . فسرعان ما طبعوا الاناجيل بلغات القازاق توزع عليهم مجانا والمسلمون عن اخوانهم غافلون . فلا حول ولا قوة الا بالله العلى العظيم .

وكان مليونا ونصف مليون من البوذيين فى منجوليا ليسوا هدفا محببا للتنصير كمن يحمل اسم الاسلام فانه هو الهدف الاكثر جذبا للمنصرين فالمسلمون مستهدفون من التنصير فى كل انحاء العالم وخصوصا المجموعات المسلمة التى انقطع بها السبيل كالذئب يفترس من الغنم الشاردة . واعجب لأمة الاسلام التى تبلغ الف ومائتى مليون نسمة اى ما يقرب من ربع سكان هذا الكوكب ولا يستطيعون حفظ عقيدة اخوانهم بمد يد المساعدة . ولا أقول المالية بل العلمية والفكرية التعليمية والمعنوية . واناشد سفراء الدول الاسلامية فى عاصمة منجوليا فى اولان باتور بتقديم المعونة لهم فانكم لمسئولون يوم الفزع الاكبر ماذا قدمتم لاخوانكم فى الدين . انهم فى حاجة الى علماء وكتب ومصاحف ورسائل اسلامية . انهم فى حاجة الى توجيه اذاعات اسلامية تعلمهم امور دينهم بلسانهم الذى هو احد اللهجات التركية . وهناك الكثير من القازاق المسلمين ينتشرون فى تركيا والسعودية والمانيا وغيرها من بلاد العالم يمكن الاستعانة بالعلماء منهم فى توجيه هذه الاذاعات وكتابة هذه الرسائل والكتب التعليمية والفكرية الاسلامية وكتابة التفاسير لكتاب الله الكريم بهذه اللغات . وهناك تفسير لكتاب الله الكريم باللغة القازاقية لكنه جهد فردى غير منظم لإعانة هؤلاء التائهين للعودة الى الايمان الصحيح وهذا مثال واحد لما يمكن للمسلمين ان يقدموه الى اخوانهم فى الدين .

لمن نوجه النداء ؟ هل نوجهه الى رابطة العالم الاسلامى . أم إلى مؤتمر العالم الاسلامى ام الى الازهر الشريف ام الى ائمة المسلمين وعلمائهم ؟

لقد خففت الشيوعية فى روسيا القيود على الديانات فى بلادها وبالتالى فان منجوليا التى تسير فى فلك روسيا قد فعلت نفس الشيء . أفلا نستفيد من هذه الاوضاع الجديدة ؟

معالى الدكتور بيريز دى كويلار

الامين العام لهيئة الامم المتحدة

بعد التحية والاحترام:

نوجه اليكم هذا النداء باسم ثلاثمائة الف اويغورى يعيشون فى الاتحاد السوفياتى وهم اصلا من سكان اويغورستان التى تعرف حاليا بمقاطعة سينكيانغ اويغور ذات الحكم الذاتى فى الصين الشعبية وهم ابناء المشاركين فى حركات التحرير الوطنية التى اندلعت هناك ضد الاحتلال الصينى ثم اضطرتهم الظروف الى الهروب من وطنهم فى الاعوام ١٨٣١م، ١٨٨١م، ١٩٦٢ ويستوطن هؤلاء اللاجئين جمهوريات قازاخستان واوزبكستان وقيرغيزيا وتركمانيا.

وحيث ان الاويغوريين فى بلادنا المسمى بمقاطعة سينكيانغ اويغور ذات الحكم الذاتى لايستطيعون بسبب ظروفهم السياسية وممارسة الحكم الصينى لاجراءات القمع والاستبداد الاتصال بكم لذا رأينا ان نرفع هذا النداء باسمهم اليكم رغبة فى توضيح احوال شعب الاويغور الذى لم يتمكن من تحقيق استقلاله حتى يومنا هذا بل يقبع تحت نير الاستعمار الصينى .. نريد بندائنا هذا ان نلفت نظر واهتمام المجتمع الدولى الى معاناة ذلك الشعب المقهور على امره ونهيب بهيئة الامم المتحدة ان تقدم الدعم والمساعدة لمؤازرة نضالنا من اجل الاستقلال.

ان وطننا اويغورستان الذى يحتله الصين يقع بين خط الطول ٧٥ و ٩٥ وبين خط العرض ٣٥ و٥٠ ويحده الهند وباكستان وقيرغيزيا وقازاقستان ومنغوليا وكانسو وجنغهاى والتبت، وتقدر مساحته بحوالى ١٧١١٠٠٠ كم٢ وهذه المساحة تساوى مجموع مساحات دول بريطانيا وايطاليا واسبانيا واليابان، كما انها تساوى $\frac{1}{6}$ مجمل مساحة الصين مع مستعمراتها التبت ومنغوليا الداخلية ومنشوريا.

وتقدر المساحة المزروعة فيها بحوالى ٣٨٠٠٠٠٠ هكتار كما تقدر الغابات بحوالي ٣٩ مليون هكتار ويوجد فيها من الاخشاب مامساحته ٤٢٧ مليون متر مربع ، كما تبلغ مساحة المراعي ٣٦٠ مليون هكتار وترعى فى هذه المراعى ٢٣ مليون رأس من الغنم . اما المحاصيل الزراعية فهى كثيرة أهمها : القمح والذرة والارز والدخن والشعير والشوفان والفول وكذلك القطن والكتان والقنب والخردل كما تشتهر بالفواكه المتنوعة .وقد استعمل الاويغور السدود والقنوات في الزراعة منذ القدم .

وفى اويغورستان من الثروات المعدنية مايزيد عن ١٢٢ نوعا مثل النفط والفحم والحديد الخام والنحاس والذهب والفضه والجبس والصلصال الحرارى والجير والكبريت والملح ، وتقع معظم مناجم هذه المعادن حول جبال تنكرى تاغ (تيان شان) وكون لون وهملايا وآلتاى قراقوروم التى تنبع منها عشرات الانهار مثل تاورع ، ايليئش ، يورونكفاش ، تومن ، قيزيل ، اقسوه كورله .كيراشايا اوايرتيش وتنتشر فى هذه البلاد بحيرات سايران ، باغراش ، لوب نور ، ابينور ، الونفورو وغيرها .

والاويغور الذين تقدر الاحصائية الصينية الرسمية عددهم بحوالى ٦٧٠٠٠٠٠ نسمة هم السكان الاصليين لاويغورستان ينتشرون فيها ولهم عشر محافظات وهى كاشفار ، خوتان ، ياركند اقسو ، كورلا ، توربان ، اورومجى ، قومول ، ايلي ، غولجا و١٦ مدينة كبيرة و٨٠ قضاء و٣٠٠ ناحية و٢٨٨٨ قرية .

وقدم الاويغور من ارخون فى منغوليا فيما بين ٧٤٤-٨٤١م واسس هؤلاء الاويغور القادمون حكوماتهم فى هذه البلاد ، كما استمرت سيادتهم فى منغوليا حتى الغزو المغولى فى عام ١٢١٤ وكانت لهم حكومتان الاويغورية الشرقية فى منغوليا ودولة القراخان التي كان لها مركزين فى كاشغر وبالاساغون فى اويغورستان

ع/ع

وفى عصر المغول ١٢١٤-١٥٥٠ كان الاويغور يتمتعون بحكومة محلية عرفت بالخانية القشقارية التى دامت ١٦٤ عام وكانت الدولة السعيدية التى اتخذت ياركند عاصمة لها هى آخر الحكومات الوطنية التى سقطت عام ١٧٥٧م

واستعمل الاويغور ابجدية عرفت بالاويغورية الصغدية وازدهرت الثقافة الاويغورية فى عهد القراخانيين والجغتائيين ومن روائع ادبهم قوتادغوبيليك، التون ياروغ، اغوز نامى وغيرها.

كما ظهر كثيرا من النوابغ الاويغوريين والعلماء والادباء مثل كوميراجيغا سينكو سيلي محمود كاشغرى، يوسفخاص حاجب، احمديوغناكى، رابغوزى، لطفى، سكاكى، الفارابى وغيرهم.

وقبل انتشار الاسلام كان الاويغور يدينون بالشامانيه والبوذية والمانوية وتوجد بعض الشواهد التاريخية لهذه الاديان ومنها على سبيل المثال مينغ اوى (غول ليكيمير).

قام الاستعمار الصينى بغزو اويغورستان عام ١٧٥٩ و. قاوم الاويغورون هذا الاحتلال الى ان تكونت حكومتان محلية عاصمتهما كاشغر وغولجه ولكنها سقطت بيد الاحتلال الصينى بمساعدة من القيصرية الروسية عام ١٨٧٨ ثم استطاع الاويغوريون الذين استمرت حركاتهم الوطنية لاكثر من ٤٠٠ انتفاضة من تأسيس حكومة جمهورية تركستان الشرقية فى كاشغر عام ١٩٣٢م.

وفى عام ١٩٤٤م تشكلت دولة تركستان الشرقية فى غولجه ولكن قضى الصينيون عليها بمساعدة النظام الستالينى الامبريالى ومنذ ذلك الوقت وحتى يومنا هذا واويغورستان ترزح تحت نير الاستعمار الصينى.

وبعد ان احتلت الصين اويغورستان عام ١٧٧٨م اطلقت عليها اسما جديدا (سينكيانغ) (الارض المحرره حديثا) البلاد التى فتحت جديدا.

ع/ع

او الحدود الجديدة في عام ١٨٨٤ . ومع هذا لم يعترف الاويغور او العالم الخارجي بهذا الاسم الجديد لان هذه البلاد تعرف كما تؤكدها الوثائق التاريخية باسم ويغورستان من قبل ١٢٥٠ سنة .

وفى الفترة مابين ١٩٣٣ و١٩٤٤م خلال حكم الوالى الصينى شنغ شى تساى الذى دعمه الاتحاد السوفياتى استطاع الناس من استعمال كلمة اويغورستان ثم لما استولى الصينيون الحاليون على السلطة تم تغيير الاسم الى مسمى (سينكيانغ الاويغورية ذات الحكم الذاتى) ومنع الناس من استعمال كلمة اويغورستان .

واخيرا فى شهر مايو ١٩٩٠م اطلق الصينيون على وطننا اسم الحدود الغربية الصينية وذلك بهدف القضاء كاملا على كلمة الاويغور .

ان الاويغور يختلفون عن الصينيين فى الدم واللغة والدين والتقاليد والعادات والثقافة ويرفض الشعب الاويغورى حكم الصينيين .

ونحن الاويغوريون ننتمى الى اسرة المتحدثين باللغة التركية وقد عشنا جنبا الى جنب مع الشعب التركى اللغة فى الاتحاد السوفياتى ونتطلع مثل الشعوب المستقلة ان نتحرر من الظلم الاستعمارى والاستبداد الاجنبي

والصينيون الشيوعيون الذين يتولون السلطة فى اويغورستان منذ عام ١٩٤٩م يقيمون حكومة عميلة مزيفة فى البلاد كما تحتفظ القيادة الشيوعية الصينية بفرق من القوات الحربية المسلحة وبتشكيلات حربية وجيش البناء والانتاج بعد ان تشتت افراد جيش التحرير الوطنى الذى تكون لمحاربة المحتلين فى عام ١٩٤٤م .

وفى الوقت الحاضر اصبح نمط حياتنا صينيا بحتا بسبب هدم الهوية الاويغورية الاسلامية التى استهدفها الصينيون بحجة محاربة الانفصالية والقومية فى البلاد وقبض على العلماء والوطنيين واعدم الكثير منهم واودع مشاركى حركات التحرر الوطنية فى السجون واجبر الاخرون على مغادرة الوطن .

٤/ع

وينفذ الحكم الصينى سياسة التصيين بهدف القضاء على القوميـــة الاويغورية ومن اجل القضاء على الاويغور كقومية ولا تزال تمارس سياسة الامتصاص ويطبق فـــى سبيل ذلك سياسة التجويع الشامل والاماته ونشر الامــراض المعدية والفقر . كما يمارسون سياسة فرق تسد بتقسيم الشعب الى اجـزاء وقوميات صغيرة مع ان هذه القوميات التى لم يصل تعداد بعضها سوى عـدة آلاف مثل الدنفان ، شيوا ، داودى ، تاتارى ، مانشورى ، سولانى دخلـت مع الاحتلال الصينى فى القرنين ١٨ و١٩ الميلاديين بيد ان الحكم الصينـــى يعتبرها من اهل البلاد الاصليين .

وفى عام ١٩٤٩م عندما تولى الصينيون الشيوعيون الحكم كان نسبـــة الاويغور ٧٧٪ والصينيين ٢٪ والقوميات الاخرى ٢١٪ اما الآن يقدر الاويغـور بـ ٤٠٪ فقط والصينيون ٤٦٪ والقوميات الاخرى ١٤٪ ومن الواضح ان تزايـد الصينيين ادى الى امتصاصهم لخيرات الارض والمراعى .

وقد ادى التعامل السئ مع الارض الى الاضرار البيئية وجفاف البحيرات والانهار فى اويغورستان . كما ان التجارب النووية التي لم يتوقف تفجيراتها في كل مكان الحقت اضرارا بالغة بالناس والبيئة

ويتحكم الصينيون على الكثير من المؤسسات الصناعية وكذلك على خطـوط الاتصال والخدمات الحدودية وقد كان فى الخمسينات نسبة المتعلميـــن والطلبة ٩٨٪ اما الآن فنسبتهم ٢٠٪ فقط والصينيين ٨٠٪ .

ومنعت السلطات الصينية الممارسات الدينيـة وهدمت المساجد واغلقت الاماكن المقدسة وقد كتب المؤرخون الصينيـون التاريخ الاويغورى في الوقت الذى حرم الكتاب الاويغوريين كتابة تاريخهم وزد الي ذلك فان الصينيين يدعون بان الاويغور من القومية الصينية .

ان الحكومة الديكتاتورية الصينية تتجاهل كل القوانين الدوليـة والاعراف الانسانية فى معاملتها لشعب اويغورستان والاستبداد بهذه البلاد

ع/ع

واستنزاف ثرواتها ومحاربة المسلمين .

نحن الاويغورون نعمل من اجل المحافظة على شخصيتنا واستقلال بلادنا والحصول على حقوقنا الذاتية والمشروعة .

ان الحكم التعسفي الصيني ادى الى تشريد وقتل اكثر من مليون اويغوري ويعمل بالديكتاتورية التي لامثيل لها في العالم في تنفيذ السياسة الشوفيتية لازابة الاقليات القومية .

نستطيع ان نقول ان بلادنا اويغورستان الحديثة هو الجزء الوحيد في العالم الذى لم يصله شعاع الشمس .

ان الصين التي يصل سكانها لاكثر من بليون نسمة وتمتلك الاعداد الهائلة والاسلحة الفتاكة لاتسمح لنا بالانفصال والاستقلال . . والحكومة الذاتية التي تقيمها الصين في مقاطعة شنجانغ اويغور الذاتية الحكم هي حكومة صنيعة لاتمثل الشعب الاويغوري بل يسيرها الصينيون .

للاسراع والتعجيل في القضاء على الاويغوريين وانقاذا لهذا الشعب الاويغوري العريق نطالب هيئة الامم المتحدة بالآتي :

(١) ضرورة بحث وضع الاويغور المتدهور والاهتمام بوضع خطة تكفل لهم حكومة ذاتية متكاملة تؤدى بهم الى الاستقلال .

(٢) اعتبار الاويغور من الشعوب والامم التي تحظى برعاية الامم المتحدة .

والسلام على من اتبع الهدى وقل جاء الحق وزهق الباطل ــ

ع/ع ان الباطل كان زهوقا الايه :

٦/٨ صدق الله العظيم .

بسم الله الرحمن الرحيم

الامين العام لهيئة الامم المتحدة السيد بيريزدي كويلار

نداء

نوجه اليكم هذا النداء باسم ثلاثمائة الف اويغوري من سكان اويغورستان /حاليا سينتسيان اويغور ذات الحكم الذاتي/

المشاركين في حركة التحرير الوطنية ضد الاحتلال الصين ،الذين طردوا من وطنهم في الاعوام ١٨٣١م ،١٨٨١م ، ١٩٦٢م واستوطنوا في اراضي كازاخستان و اوزبكستان و كيرغيزيا و تركمانيا ليس هناك امكانية الان ليلجأ اليكم هولاء الاويغوريون ،القا طنون في ما يسمى سينتسيان اويغور ذات الحكم الذاتي/

هدف هنا النداء يتلخف في ضرورة توضيح من هم الايغور ،و ما معنى وطنهم ،و كذلك ان الايغور هو شعب واحد ، ولا يملك حتى يومنا هذا استقلالة و يقبع تحت الظلم الاستعماري الصين نحن نريد بندائنا هذا ان نلفت نظر واهتمام المجتمع العالمي الى مصيرنا الكئيب، لكي نحصل من هيئة الامم المتحدة الدعم والمساعدة في نضالنا من اجل الاستقلال

وطننا اويغورستان يقع بين خطا الطول ٧٥ و ٩٥ ،و بين خط العرض ٣٥ ٥٠ ويحدة الهند و باكستان و كيرغيزيا و كزاخستان و منغوليا ، و كانسو /تشانغباي عانسو ونينشا/ و التبت ،و تشغل و احد مليون ١٧١١ الف كيلومتر مربع /مليون و سبعمائة واحد عشر الف كم/

هذه المساحة تساوى مساحة برطانيا و ايطاليا و اسبانيا و اليابان مع ما اخذ من جهة اخرى تساوى ١/٦ من مساحة الصين مع بقية المستعمرات /التبت و منغوليا الداخلية/

حسب المعلومات الرسمية الصينية عن الاويغور من سكان سينتسيان نقد بستة ملايين و سبعمائة الف نسمة فى اويغورستان يوجد ٣٢ مليون و ثمانمائة الف مساحة مزروعة، و ٣٩ مليون غابة تقدر ب ٤٢٧ مليون متر مكعب من الخشب و ٣٦٠ مليون كيلومترو بع من اطراعى و فى هذه الحراعى ٢٣ مليون راس من الغنم فى هذه الارض نيتج المحاصل الزراعية الاتية:

القمح و الذره و الرز و الدخن و الشعير و الشوفان و الفول و كذالك الانواع الصناعية النباتية،و القطن و الكتان و القنب و الخردل التى تغذى ٣٧ مليون و الاشجار المثمرة

الاسواق العالمية مملوئ بالسجاد الاويغور و الطواق و اليشم و الحرير و الكشميش و البطيخ الجاف الخ

يوجد فى باطن الارض ما يون من ١٢٢ نوع من الثروات الطبيعية مثل قنط و الفحم و الخدير الخام و المواد النادرة و النحاس و الذهب و الفضة و الجبس و الصلصال الحرارى و الجيروالكبريت و الملح و الكثير يقع هذه الارض تانجرى تاغ، تيان شان والكل الجبلية المحيطة لبامير، وكوان لونا و الهملايا و القاى و كواكوروما من هذه الجبال تنبع عشرات

الانهار مثل تاورع، ايليئش،ايرونكاش،تومن، كيزيل ، اقسو ، كارلا ، كيراشايا اوايرتيش و الخ

فى ارضنا تقع بحيرة سايرام ،باغراش، لانبور ، ابينور ، و الونغورو الخ

السكان الاصليين لاويغورستان الاويغور مترهرا الى هذه المنطقة وكونونها عملوا ١٠ محافظات كاشغار ،خاتان ، ياكرندا اقو، كرلا ، توربان ، اورومتش، كومول ، كاراستاخار ، كول جا ، ١٦ مدن كبيرة، ٨٠ لن قضاء، ٣٠٠ تاحية، ٢٨٨٨ قرية

فى هذه الاماكن الاويغور عملوا قنوات و حواجز مياه الاويغور من القدم و هم يعملوا فى الزراعة والتربية الحيوانية و البستنة

الاويغور القدا ماء فى ٧٤٤ ٨٤١ م عملوا من ارخون من منغوليا ليوم الاويغورية الشرقية فى هذه الكاجانات تغير ١٤ حكومة /حاكم/

من ٨٧ م حتى العدوان المنغولى فى ١٢١٤م الاويغوريون كانوا يملكوا الحكومة الكاراخانية مع مركزين فى كاشغاريا و بالاساغون مع وجود الحكومة /الدولة/ الاويغورية التورخانية الا يركونية فى نفس الوقت

و فى عصر جينكيزخان ١٢١٤ ١٥٥٠ م الاويغور كذلك كان لديهم حكومة /دولة/ هى القشغارية الخانية فى ١٦٤م ١٧٥٧م تكونت الحكومة الاويغورية السعيدية و عاصمتها فى ياركندا الاويغور الذين عملوا هذه الدويلات قبل عصرنا هذا كان لديهم كتابتهم الاويغورية السغدية الخاصة التى ستعملوا ها الدويلات الكاراخانيدية والتشغاتية فى هذه الكتابات

عملت فى وقتها ابداعات عظيمة فى ذخيرة الثقافة العالمية مثل

كوتاد غو بيليغ، التون يا روغ، اغوز نامى، كثير غيرها

الكتابة الاويغورية اقتبست فى عصر جنكيز خان من المنغولين و اعتبرت لديهم

الكتابة الحكومية ظهر الكثير من النوابغ الاويغوريين و العلماء و الادباء مثل

كوميرا جيفا سينكو سيلى محمود كاشغارى، يوسف خاص حجيب، احمد يوغناكى،

رابغوزى، لطفى، ساكاكى اطايئ، نافابئ و الخ

الاويغور فى ذلك الوقت اقروا الشامل نيرو كذلك المانيخيزم /علم الاويان/،

والبودية/ و حتي يومنا هذا يوجد فى اويغورستان النصب

التذكارية التاريخية لهذه العقائد على سبيل المثال ز"منى اوى"،

"غول ليكيمير" و الخ

و من القرن العاشر فى ١٩٤٩م حتى الوقت الحاضر معتنق الاسلام و فى

١٧٥٩م يهدف توسيع رقعة اراضيها قام الاستعمار الصين بسلب الاراض

الاويغورية و قد كان نصيب الاويغوريون الذين قاوموا هذا الاحتلال الطرد

و كونوا حكومتين و عاصمتين هى كاشغارى و كولدجا

فى ١٨٧٨م الصين اتبعت السياسة الاستعمارية للقيصرية الروسية ضد

الحكومة التركية فى اسيا الوسطى و بعد ذلك استولوا على اويغورستان

فقط ١٩٣٢م الحركات التحريرية الوطنية المتواصلة بعد ٤٠٠ انتفا ضة

استطاعوا ان يعملوا جمهورية تركستان الشرقية فى كاشغار

و كذلك فى ١٩٤٤م فى كولدجا كونت دولة تركستان الشرقية و مع هذا

قضى عليهما الاحتلال الصينى بمساعدة النظام الستالينى الامبريالى و من

ذلك الوقت حتى يومنا هذا واويغوريستان تقع تحت الظلمة الصينى

بعد احتلال اويغورستان فى ١٧٧٨م اعطت الصين هذه الارض فى عام ١٨٨٤م اسم جديد "سينتسيان" "الارض المحرزة الجديدة" او الحدود الجديدة و مع هذا لم يعترف لها من قبل الاويغور او العالم الخارجى و لهذا و منذ قديم الزمان، و منذ ١٢٥٠ عام كانت تسمى هذه الارض باويغورستان و مؤكده بوثائق رسمية.

تسمية سينتسيان انتشرت فى الفترة ما بين ١٩٣٣م و ١٩٤٤م فى فترة حكم شينسيسيا فى اويغرستان التى كانت مدعومة من الاتحاد الشيوعيون الصينيون الحاليون فى السلطة ذوى النوايا المغرضة يرفضون رخضا مطلقا الاسم الاصلىاويغورستان و يسمونها سينتسيان الاويغورية ذات الحكم الذاتى و فى الوقت الحاضر و فى شهر مايو ١٩٩٠م يهدف الدفن و الانهاء الكامل لكلمة اويغور، اطلقوا على وطننا اسم الحدود الغربية الصينية

و بحكم عدم التوافق التاريخى بين الاويغور و الصينيين من ناحية الدم واللغة، و الدين، و التقاليد، و العادات، و الثقافة، لهذا فقد انتفض الشعب ٤٠٠ مرة ضد الصينيين

و نحن الاويغوريون ننتمى الى اسرة المتحدلين باللغة التركية، و تاريخيا نعيش جنبا الى جنب مع الشعب التركى اللغة فى الاتحاد السوفيتى والان الشعوب —التركية— اللغة تمتلك حكومات مستقلة، و نحن الاويغور حتى الان لم نستطيع ان نتحرر من الظلمة الاستعمارى الصينى

الشوعيون الصينيون المتعاقبون على السلطة فى اويغورستان من عام ١٩٤٩م حتى يومنا هذا مستمرون فى سياستهم لصنع حكومة مزيفة فى اويغورستان

ومن اجل تقوية سياسة الاستعمار الجديد تحتفظ القياده الشيوعية الصينية بتشكيلات مسلحة،و بجيش قسرى، بمفهومية جيش البناء والانتاج و على عكس ما يقوموا به من تمزيق الجيش الوطنى التحررى التى تكون فى عام ١٩٤٤م لمحاربه المحتلين

و فى وقت الحاضر اصبح نمط حياتنا صينيا بحتا بسبب هدم الهوية الاويغورية كل ذلك تعتبر شعار محاربه الانفصاليه و القومية و لذا قاموا ببعض الحملات التهدمية و التى كان من نتائجها القضاء على الكثير و وضع البعض فى السجون من مشاركى حركات التحرر الوطنية، واجبر الاخرون بمغادرة الوطن

و من اجل القضاء على الاويغور كقومية ما رست و تمارس سياسة التجنيس، و لهذا اتبعت سياسة اقتصادية خاطئة هى سياسة التجويع الشامل و الموت و انتشار الامراض المعدية استعملت الطرق القديمة لتقسيم الاراض الاويغورية الى اجزاء صغيرة، و مع هذا فقد قطن هذا الشعب اويغورستان لا سباب عدة فى القرنين من ١٨ و حتى ١٩م القيادة الصينية التى سمت اويغورستان ب الارض الكثيرة القوميات مع ان هذه القوميات لم يصل تعدادها سوى عدة الاف مثل الدنغان ،شيفى ،داودى، تاتارى، مانتشورى، سولانى ، صينيون ، و يعتبرونهم سكان حدرين (اصلين) لهذه الارض

فى ١٩٤٩م عندما بدئون يرسلوا الصنيين ،كان عدد الاويغور ٧٧٪ ،
و الصينيون ٢٪ و القوميات الاخرى ٢١٪ أما الان فالاويغور يقدروا ٤٠٪ فقط
و الصينيون ٤٦٪ و القوميات الاخرى ١٤٪ و من الواضح تزايد السكان الخانين
الذين استولوا على خيرات الارض و المراعى

التعامل الشئ مع الارض من جهتهم ادى الى الاضرار البيئية فى اويغورستان
و ادى الى جفاف البحيرات و الانهار المغذية الارض و الخ

الكثير من المؤسسات الصناعية كذلك فى يدى الخانيين ضمنيا فى ايديهم
خطوط الاتصال و الخدمات الحدودية و قد كان فى الخمسينات عدد
المتعلمين و الطلبة ٩٨٪ أما الان فعددهم فقط ٢٠٪ و الخانيون ٨٠٪

و لم تقوقف التجارب النووية فى تاكلى ما كان و اصبح الاسلام ممنوع،
و دمرو الدينيين و هدموا المساجد و الاماكن المقدسة و قد كتب المؤرخون
الخانيون التاريخ الاويغورى و حرم على الكتاب الاويغوريين كلك كتابة تأريخهم
و زد على ذلك فقد اطلق على الاويغور القومية الصينية

هدفنا استقلال اويغورستان و نحن نعتبران الوقت قدحان لهذا و الظروف
كلها ، و الحكومة الديكتاتورية الصينية تتجاهل كل القوانين الدولية

و يساند هذا ان الاويغوريين يطالبون بالاستقلالية و الحقوق الذاتية
و ذلك كله من اجل المحافظة على المستعمرات من قبل الصينين

و الان دائما تسمع كلمة ان اويغورستان كاملة ارض صينية
الحام التعسفى الصينى يؤدى الى تدمير اكثر من مليون اويغورى من

اربعين (٤٠) عام، هذه الدكتاتورية الوحيدة فى العالم التى تعمل

فى نطاق السياسة الشوفيتية بالنسبة للأقليات القومية

نستطيع ان نقول ان اويغورستان الحديثة هى الجزا الوحيد فى العالم

الذى لن يصله شعاع الشمس

لهذا نحن نرى عدم امكانية العيش معا فى ارض واحدة و الصين كدولة

تملك الجيش الكبير المقدارالذى يصل الى لملايين و الاسلحة المتقدمة،

فهو لا تسمح لنا بأن نعمل دولتنا المستقلة

و زيادة على ذلك على راس حكومة سينتسيان اويغور ذات الحكم الذى

يمكن ان يكونوا ناس غير قادرين على تمثيل الشعب

اذا حدث هذا، فهذا حتميا يسوع و يعجل فى تدمير الاويغوريين

هدفنا هو انقاذ هذا الشعب العريق،باسم هذا نحن نطالب بالاتى :

١- ضرورة و ضعية خاصة للامم المتحدة عن تكوين حكومة ذاتية للاويغوريين

و الخروج من الصين

٢- نحن نطالب بندائنا هذا الوجود ضمن اعضاء منظمة الامم المتحدة

و السلام على من اتبع الهدى و الحق جاء الحق و ذهق

الباطل ان الباطل كان ذهوقا الأية

صدق الله العظيم

بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ باش كاتىپى
پېرېس دې-كۇئېليار جانابلىرىغا.

مۇراجىئەت

بۇ خەت خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىگە قارشى، مىللىي مۇستەقىللىق ئۈچۈن كۈرەش ئېلىپ بېرىش جەريانىدا ئۇيغۇرىستاندىن (ھازىرقى ش.ئۇ.ئا.رايونى) 1831-1881-1962-يىللار ئىچىدە قازاقىستان، ئۆزبېكىستان، قىرغىزىستان ۋە تۈركمەنىستان تېررىتورىيىلىرىگە چېكىنىپ ئۆتكەن 340 مىڭ مۇھاجىر ئۇيغۇرلار نامىدىن يېزىلىۋاتىدۇ.

مۇنداق خەتنى ھازىر ش.ئۇ.ئا.ر دەپ ئاتالمىش ئۇيغۇر زېمىنىدە تۇرۇپ يېزىشقا ئىمكانىيەت يوق.

بۇ مۇراجىئەتنىڭ يېزىلىشىدىكى مەقسەت، ئۇيغۇرلارنىڭ كەلگۈسىنى، ئۇلۇغ ماكانىنى ۋە ئۇلۇغ دۇنيادا يەگانە مۇستەملىكە بولۇپ قالغانلىقىنى، ئۇ قۇتۇلۇش بىلەن مۇستەقىللىقىنى تىكلەشتە ھەقىقەتكە بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ ياردىمىگە ئىگە بولۇش ئۈچۈندۇر.

بىزنىڭ ۋەتىنىمىز ئۇيغۇرىستان يەر شارىنىڭ 75-95 مېرىدىئان بىلەن 35-50 پاراللېللار جايلاشقان. ھىندىستان، پاكىستان، قىرغىزىستان، قازاقىستان، موڭغۇلىيە، گەنسۇ، چىڭخەي، ئافغانىستان ۋە تىبەت بىلەن چېگرىلانغان بولۇپ، 1 مىليون 711 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر تېررىتورىيىگە ئىگىدۇر. بۇ زېمىن ئەنگلىيە، فرانسىيە، ئىسپانىيە، ئىتالىيە، ياپونىيىگە ئوخشاش بەش دۆلەت تېررىتورىيىسى بىلەن تەڭ ياكى ھازىرقى خىتاي تېررىتورىيىسىنىڭ 1/6 قىسمىنى ئىشغال قىلىدۇ. خىتاي يېقىندا ئېلان قىلغان نوپۇس سانى بويىچە ئېيتقاندا ئۇيغۇرلار 6 مىليون 700 مىڭ ھېسابلىنىدۇ.

ئۇيغۇرىستاننىڭ 23 مىليون 800 مىڭ مۇ تېرىلغۇ مەيدانى، 9 مىليون مۇ ئورمانلىق، 422 مىليون كۇب مېتىر ياغاچ، 360 مىڭ كۋادرات يايلىقى بولۇپ، 23 مىليون چارۋا مال بار. دېھقانچىلىقتا ھوسۇل بېرىدىغان بۇغداي، قوناق، گۈرۈچ، تېرىق، ئارپا، سولۇ، بۇرچاق قاتارلىق زىرائەتلەر بىلەن پاختا، كەندىر، قىچا، زىغىر ئوخشاش تېخنىكا زىرائەتلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ. 37 مىليون تۈپتىن ئوشۇق ھەر خىل مېۋە دەرىخى بار.

قول ھۈنەرۋەنچىلىك ھوسۇلاتلىرىدىن خوتەن گىلىمى، قاشتېشى، كىشمىش، ئۈزۈم، قوغۇن قېقى، بادام، دوپپا قاتارلىق ماللار دۇنيا بازىرىدا مەشھۇردۇر. نېفىت، كۆمۈر، مىتال، مىتاللورگىيە ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان مەدەن، تۆمۈر، مىس، ئالتۇن، كۈمۈش، گىپس، ئۈچقاچىرا، ئالماس، ئۇران، قاشتېشى، كۆك گۈگۈرت، ژەمچۈگ، تۇز قاتارلىق 122 خىل قېزىلما بايلىقلىرى چىقىدۇ.

بۇ زېمىننىڭ يەر ئاستى (تەبىئىي بايلىقى) كېيىن ئۆتىدۇ. كۇئېنلۇن، پامىر

ھىمالايا، ئالتاي، قاراقۇرۇم تاغ تىزمىلىرى قورشاپ تۇرىدۇ. بۇ تاغلاردىن
تارىم، ئىلى، يۇرۇڭقاش، تۈمەن، قىزىل، ئاقسۇ، كۆرلا، قاراشەھەر، ئىلى-
ئېرتىش قاتارلىق دەريالار ئېقىپ چۈشىدۇ. باغراش، سايرام، لوپنۇر
ئەبىنۇر، ئۇلۇغ كۆل قاتارلىق كۆللەر مەۋجۇت.

ئۇيغۇرىستاننىڭ تۈپ خەلقى بولغان ئۇيغۇرلار ئەزەلدىن مۇشۇ زېمىندا تۇرۇپ كەلگەن
بولۇپ، بۇ زېمىننى ئاچقان. قەشقەر، خوتەن، ياركەنت، ئاقسۇ، كورلا،
تۇرپان، ئۈرۈمچى، قومۇل، قاراشەھەر، غۇلجا قاتارلىق 10 ۋىلايەت 16
شەھەر، 80 ناھىيە، 300 رايون، 2888 يېزا-كەنتلەرگە بۆلۈنگەن.
ئۇ بۇ يەرلەردە ئۆستەڭ، كېرىز، كارىز سۇ ئامبارلىرى قاتارلىق ئىنشائەت-
لەرنى قۇرۇپ، دېھقانچىلىق، باغۋەنچىلىك، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان.

ئۇيغۇرلار ئېرامىزنىڭ 744-841-يىللىرى ئۆتۈكەندە مەشھۇر ئۇيغۇر خاقان-
لىقىنى تەشكىللىگەن. بۇ خاقانلىقنىڭ 16 پادىشاھى ئۆتكەن. ئېرامىزنىڭ
870-يىلىدىن چىڭگىزخاننىڭ ئىستىلاسىغا قەدەر (1214-يىلغىچە) قەشقەر
بىلەن بالاساغۇننى مەركەز قىلغان ئۇيغۇر قاراخانىلار دۆلىتىنى قۇرغان. مۇشۇنىڭ
بىلەن بىر ۋاقىتتا تۇرپاندا (ئىدىقۇت) ئۇيغۇر دۆلىتىمۇ مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان.
چىڭگىزخان دەۋرىدە (1214-1550) ئۇيغۇرلار ئۆز زېمىنىنىڭ مۇستەقىل
چاغاتاي دۆلىتىگە ئىگىدارچىلىق قىلغان. 1640-يىلىدىن 1757-يىللارغىچە
ياركەنتنى مەركەز قىلغان ئۇيغۇر سەئىدىيە دۆلىتى مەۋجۇت بولۇپ تۇردى.

مۇشۇنداق دۆلەتلەرنى بەرپا قىلغان ئۇيغۇرلار بىزنىڭ ئېرامىزدىن
ئىلگىرىلا ئۆزىنىڭ «سوغدى-ئۇيغۇر» يېزىقىغا ئىگە بولغان. قاراخانىلار
دەۋرىدە «ئۇيغۇر يېزىقى» دەپ ئاتالغان يېزىقنى كەشىپ قىلغان بولۇپ،
كۆلتېكىن، مويۇنچۇر خاتىرىلىرى بىلەن بۇددا نوملىرى، «ئۇيغۇرنامە»،
«قۇتادغۇبىلىك»، «ئالتۇن يارۇق» ۋە باشقا نۇرغۇنلىغان يادىكارلىقلار
مۇشۇ خەتتە يېزىلغان. ئۇيغۇر قاراخانىلار دۆلىتى بىلەن چىڭگىزخان
ئىمپېرىيەسى بۇ خەتنى ئۆزىنىڭ دۆلەت خېتى سۈپىتىدە قوللانغان.

ئۇيغۇرلاردىن ئۆز ۋاقتىدا كومىراجىۋا، سىڭقۇ سەلى، ئەلفارابى،
مەھمۇت قەشقەرى، يۈسۈپ خاس ھاجىپ، ئەھمەت يۈكنەكى، رەب-
غۇزى، لۇتفى، سەككاكى، ئاتايى، ناۋايى قاتارلىق دۇنياغا مەشھۇر
ئالىم ۋە ئەدىبلەر چىققان.

ئۇيغۇرلار شامان، مانى، بۇددا دىنلىرىغا ئىشەنگەن. بۇ دىنلار-
نىڭ ئاسارە-ئەتىقىلىرى ھازىرغىچە ئۇيغۇرىستاندا ساقلانماقتا. مەسىلەن
مىڭئۆي (مىڭ بۇت) مەدەنىيىتى دۇنياغا تونۇلغان. X-ئەسىردىن باشلاپ
ھازىرغىچە ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلماقتا.

1759-يىلى خىتاي مەنچىڭ ئىمپېرىيەسى ئۆز يېرىنى كېڭەيتىش
مەقسىتىدە يېرىمىزنى بېسىۋالدى. ئۇيغۇرلار بۇ باسقۇنچىلىققا قار-
شى ئازادلىق ئۇرۇشى ئېلىپ بېرىپ، ئۆزىنىڭ قەشقەر ۋە غۇلجىلاردە

مەركەز قىلغان ئىككى دۆلەتنى قۇردى. ئورۇس ئىمپېرىيىسى مۇستەملىكە ئوتتۇرا ئاسىيا تۈركىي دۆلەتلىرىنى بېسىۋېلىشقا ماسلىشىپ خىتاي ئىمپېرىيىسى 1878 - يىلى قالدۇق قىرغىن قىلىپ بېرىپ ئۇيغۇرستاننى قايتا بېسىۋالدى. خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىگە قارشى قىلىپ بېرىلغان، 1932 - يىلىقى مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلابى بولۇپ، قەشقەردە «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» دۆلىتىنى ۋە 1944 - يىلى ئىلى، تارباغاتاي ۋە ئالتاي ۋىلايەتلىرىدە پارتلىغان مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلابى غۇلجىدا يانا «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» قۇرۇپ چىقتى. لېكىن بۇ ئىككى قېتىملىق مۇستەقىل ئۇيغۇر دۆلەتلىرىنى، سوۋېت سوتسىيالىست جاھانگىرلىكى، ئۇچ قېتىم رۇس بىلەن خىتايلارغا ئۆتكۈزۈپ بەردى. شۇنىڭدىن باشلاپ ھازىرغىچە ئۇيغۇرستان خىتايلار ئاسارىتىدە قېلىپ كەلمەكتە.

خىتاي ئىمپېرىيىسى ئۇيغۇرستاننى بېسىۋالغاندىن كېيىن 1884 - يىلى بۇ زېمىننى خىتايچە «شىنجاڭ» (يېڭى بېسىۋالغان يەر، ياكى يېڭى چېگرا) دەپ ئاتىدى. بىراق بۇ نامنى ئۇيغۇرلار، ھەتتا چەتئەللىكلەرمۇ قوبۇل قىلمىدى. ئۇيغۇرلار زېمىنىنىڭ ئەسلى نامى 1250 . يىل ئىلگىرىدە «ئۇيغۇرستان» دەپ ئاتالغانلىقىنى ھۆججەتلەر ئىسپاتلايدۇ. «شىنجاڭ» دېگەن نام 1933 - يىلدىن 1944 - يىلغىچە سىياسىي شەكىلدە قوللىنىشقا ئىگە بولغان، شىنجاڭ - شېڭ شىسەي ھاكىمىيىتى دەۋرىدە رەسمىيلەشتۈرۈلۈپ قالدى. ھازىرقى كوممۇنىستلار ھاكىمىيىتى دەۋرىدىمۇ خىتايلار رەسمىي ھالدا «ئۇيغۇرستان» دېگەن ئۆز نامىنى ئاتاشقا يول قويماي، بۇ زېمىننى «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى» دېگەن نام بىلەن ئاتىدى. ھازىر (1990 - يىلدىن باشلاپ) ئۇيغۇر دېگەن سۆزنى يەنە ناھايىتى چەكلەپ ئىشلىتىش ئورنىدا خىتاي يېڭىدىن «غەربىي چېگرا رايونى» دەپ ئاتاشقا باشلىدى.

ئۇيغۇرلارنىڭ ئىرقى، تىلى، دىنى، ئۆرپ-ئادىتى، مەدەنىيىتى خىتايلار بىلەن زادىلا ئوخشىمايدىغانلىقتىن، ئۇلار خىتايلارغا قارشى چوڭ-كىچىك 400 قېتىم قوزغىلاڭ قىلدى. بىز ئۇيغۇرلار تۈركىي تىل سىستېمىسىدىكى خەلقلەرنىڭ بىر قىسمى بولۇپ، تارىختىن بۇيان باشقا تۈركىي خەلقلەر بىلەن يانمۇ-يان ياشاپ كەلدۇق. ھازىر باشقا تۈركىي خەلقلەرنىڭ بارلىقى ئۆز مىللىي دۆلىتىگە ئىگە بولغان بىر ۋاقىتتا، ئۇيغۇرلار تېخىچە خىتاي مۇستەملىكىچىلىكىدىن قۇتۇلالماي كەلمەكتە.

1949 - يىلى خىتاي كوممۇنىستلىرى ئۇيغۇرستانغا كىرگەندىن باشلاپ ھازىرغىچە، ھاكىمىيەت تۇرغۇزۇپ كېلىۋاتقان ھۆكۈمەت ھەقىقىي مۇستەملىكە-چىلىك سىياسىتىنى ئاساس قىلغان قورچاق ھۆكۈمەتتىن ئىبارەتتۇر.

كوممۇنىست خىتايلار يېڭى مۇستەملىكىچىلىكىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن قوللانغان «ئاپتونومىيە سىياسىتى» ئەمەلىيەتتە ... قۇرۇلۇشقا ئاتالمىش ... دېگەن نام بىلەن قۇرۇلۇپ قالدى. ئەكسىچە ئۇيغۇرلار بىلەن سۆھبەتلەشكەن ...

شەرقىي تۈركىستاندە مىللىي ئارمىيەسىنى تارقىتىۋەتتى. كوممۇنىستلار بۇ زېمىندىكى ھۆكۈمەتنىڭ بارلىق ئاپپاراتلىرىنى خىتايلاشتۇردى. 1949-يىلدىن باشلاپ ھازىرغىچە «يەرلىك مىللەتچىلىك ۋە بۆلگۈنچىلىككە قارشى» شوئار ئاستىدا ئېغىر قانلىق باستۇرۇش كامپانىيەلىرىنى يۈرگۈزۈپ، ئۇيغۇر مىللىي زىيالىيلىرى بىلەن ئىنقىلابقا قاتناشقۇچىلىرىنى ئۆچ ئېلىش مەخ-سىتىدە جىسمانىي يوقاتتى. تۈرمە، لاگېرلارغا تاشلىدى. ۋەتىنىنى تاشلاپ چەت ئەلگە كېتىشكە مەجبۇر قىلدى. ئۇيغۇرلارنى مىللەت سۈپىتىدە يوقىتىش ئۈچۈن ئاسسىمىلاتسىيە سىياسىتىنى يۈرگۈزدى. ئىگىلىكتە خاتا ئىقتىسا-دى سىياسىتىنى يۈرگۈزۈپ، قارىغاندا بولۇپ باقمىغان ئاچارچىلىق، ئاچارچى-لىق، زۇلۇملۇق، كېسەل ۋە قىرغىنچىلىقنى پەيدا قىلدى.

ئۇيغۇرىستاندا كوممۇنىست خىتايلار چىڭگىسخان (III-VI-ئەسىر) «بۆلۈپ ئىدارە قىلىش» تەلىمى بويىچە «ئاپتونوم سىياسىتىنى» يۈرگۈزۈپ ئۇيغۇرىستاننى كۆپلىگەن ئۇششاق مىللىي تېررىتورىيەلەرگە بۆلۈۋەتتى. بۇلار بولسا ئۇيغۇرىستانغا XVIII - XIX-ئەسىرلەر ئىچىدە ھەرخىل سەۋەب بىلەن كۆچۈپ كەلگەن خەلقلەردۇر. ئۇيغۇرىستاننى «كۆپ مىللەتلىك يېرى» دەپ ئاتاپ تارىخىي يېقىندا كۆچۈپ كەلگەن تۇڭگان، شىبە، داغۇر، سولاڭ، ئورۇس، تاتار، مانجۇ، خىتاي قاتارلىق سانى مىڭغا يەتمەيدىغان خەلقلەرگە يەر بۆلۈپ بېرىپ، يەر ئىگىسى ئۇيغۇرلارغا قارشى قويدى.

1949-يىلى كوممۇنىست خىتايلار كەلگەندە، ئۇيغۇرلار ئومۇمىي ئاھا-لىنىڭ 77% نى، خىتايلار 2%، قالغان 11 مىللەت 21% نى تەشكىل قىلاتتى. ھازىر بولسا ئۇيغۇرلار 40% كە چۈشۈپ قېلىپ خىتايلار 46% كە يەتتى. قالغان مىللەتلەر 14% نى تەشكىل قىلماقتا. ھۆكۈمەت كۆچۈرۈپ كەلگەن خىتاي ئاھالىسى دېھقانچىلىق بىلەن چارۋىچىلىقتىكى مۇنبەت يەرلەرنى ئىگىلەپ ئالدى. بۇنىڭ بىلەن ئۇيغۇرىستاندىكى دەريا-كۆللەر قۇرۇپ كەتتى. تاغلار قاقاس-لىققا ئايلاندى. سانائەت كارخانىلىرى خىتايلار قولىغا ئۆتۈپ كەتتى، تاشقى ئالاقە بىلەن، چەتكە باشقۇرۇش ھوقۇقىنى تارتىپ ئالدى. 1950-يىلغىچە ئالىي ئوقۇش يۇرتلىرىدا ئۇيغۇر بالىلىرى 98% نى تەشكىل قىلغان بولسا، بۈگۈنكى ھازىر 20% كە چۈشۈپ قالدى. (خىتاي بالىلىرى 80% نى ئىگىللىۋالدى) تەكلىماكان چۆللىرىدە ئېلىپ بېرىلىۋاتقان يادرو پارتلىتىش سىنىقى توختىتىلمايۋاتىدۇ. ئىسلام دىنىنى چەكلەش، دىنىي زا-يارەتلەرنى يوقىتىش، ھەقىقەتەن دىنىي ئورۇنلارنى خانىۋەيران قىلىش ئۇلارنىڭ ئادەتتىكى ئىشىغا ئايلىنىپ قالدى.

خىتايلار تەرىپىدىن سىستېمىلىق ئىشلەنگەن ئۇيغۇر تارىخىنى مەجبۇرىي تېڭىۋاتىدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆز تارىخىنى ئۆزى يېزىشى چەكلەندى. ھەتتا ئۇيغۇرلارنى «جۇڭخۇا مىللىتى» (خىتاي مىللىتى) دەپ ئاتاشقا

باشلىدى.

بىزنىڭ مەقسىتىمىز ئۇيغۇرىستاندا مۇستەقىل دۆلىتىنى قۇرۇش-
تىن ئىبارەت. مۇستەقىل دۆلەت بولۇشنىڭ ھاقىقىي تىپى ھەم
ئۇنىڭ شەرت-شارائىتى تولۇق مەۋجۇت دەپ ھېساپلايمىز. بىراق
خىتايلار مۇستەقىللىقچىلىكىمىزنى سىياسىي قالاق قىلىش ئۈچۈن خەلق-
ئارا قانۇنغا، دېموكراتىيىگە ۋە مىللەتلەر ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى
بەلگىلەش پرىنسىپىغا رەت قىلماقتا. ئۇيغۇرىستاننى ئىزەلدىن
خىتاينىڭ يېرى دەپ جاكارلىماقتا. خىتاي گېزىتلىرى دۇنيادا بىردىن-
بىر دىكتاتورا دۆلىتى بولۇپ، ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۈستىدىن خىتاي
چوڭ مىللەتچىلىكىنى يۈرگۈزمەكتە. دېمەك بۇ ھالەتتە ئۇنىڭ بىلەن
بىر دۆلەت دائىرىسىدە بىللە ياشىشىمىز مۇمكىن ئەمەس.

خىتاي دۆلىتى زامانىۋى ھەربىي تېخنىكىغا ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن،
مۇستەقىللىق مەقسىتىگە بىزنىڭ قولىمىزدىكى كۈچ كۆرسىتىش
ئارقىلىق يول قويمايدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن: قىرىق يىلدىن بېرى خىتاي
دۆلىتىنىڭ پاراكەندىچىلىكىگە ھەرىكىنە بولۇپ كېلىۋاتقان، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ
ھاكىمىيەتلىك قىلالمايدىغان بىر ئۇزۇم سىياسەتكە نىسپىي ئادالەتنى
بىزگە قارىشى قويۇشى مۇمكىن. بۇ ھال ئۇيغۇر خەلقىنىڭ دۇنيادا
مىللەت بولۇپ تۇرۇشىدىن، ئۇنىڭ مۇنقەرزلىكى. زاۋاللىققا يۈز-
تۇتۇشىنى تېزلەشتۈرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن:

a بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتى بىزنىڭ خىتاي دۆلىتى
تەركىبىدىن چىقىپ، مۇستەقىل ئۇيغۇرىستان دۆلىتى بولۇپ
قۇرۇلۇشىمىز ئۈچۈن ھەقسىز ياردەم چىقىرىپ بەرسە،

b بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتى خىتاي دۆلىتىنى ئېيىپ-
لەش، مۇستەقىل ئۇيغۇرىستان دۆلىتىنى قۇرۇش مەقسىتىگە
مۇراجىئىتىمىزنى بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ ھەممە
ئەزالىرىغا تارقىتىپ بەرسە.

مۇراجىئەتنى تەييارلاپ ئەۋەتكۈچىلەر :

1. ھاشىر ھاشىم ئوغلى ۋاھىدى (imzа)

1944 - يىلقى مىللى ئازاتلىق ئىنقىلابىنىڭ قاتناشچىسى .

2. ئابدۇقادىر موسەيدۇللا ئوغلى (imza) ئىسرامىي

1944 - يىلقى مىللى ئازاتلىق ئىنقىلابىنىڭ قاتناشچىسى .

3. ئانۇر راشىدىن ئوغلى (imza) ئەرشىدىنوف

1944 - يىلى مىللى ئازاتلىق ئىنقىلابىنىڭ قاتناشچىسى .

ئادرېسى : قازاقىستان س س ر ئالمۇتا شەھىرى . 480057

ئەۋەزوۋ كوچىسى 122a : 1-كۋارتىرا .

تېلېفون : 44-51-11 .

Каз ССР. г. Алма-Ата - 480057.

ул. Ауэзова 122а, кв. 1.

Вахидов Хашир Хашимович.

1990.11-1.

دشمنلر توركستاننى ئازادلق بىلله ياشاواتقان

هممه توركستانلقلارغا

Мы, группа бывших участников национально-освободительного движения Уйгурстана 1944-1949 годов высылаем Вам копию своего обращения в Организацию Объединенных Наций /текст обращения прилагается/.

Являясь представителями многострадального уйгурского народа- коренного народа Уйгурстана мы после оккупации этой страны китайскими захватчиками, в силу сложившихся там обстоятельств с 50-х до 60-х годов оказались в СССР.

Положение сейчас таково, что уйгурский народ, фактически лишен свободы, независимости. Этот народ, насчитывающий 6-7 миллионов человек оказался на обочине мировой цивилизации, находится на грани исчезновения как народ. Это положение усугубляется той политикой, которая проводилась и проводится в Китае в отношении так называемых национальных меньшинств, проживающих там. Проводится политика насильственной ассимиляции, в уродливой форме осуществляется неверная с точки зрения цивилизованного мира демографическая политика, нет условий для всестороннего и полного развития уйгуров как нации.

Ныне, когда все народы мира развивают свою экономику и культуру, и тогда, когда все тюркоязычные народы Советского Союза- казахи, киргизы, узбеки, туркмены, азербайджанцы, татары, башкиры и другие создали свои национальные государства, сейчас) провозглашают свой суверенитет, наш народ на самом деле лишен элементарных человеческих прав, которые были провозглашены в Декларации прав человека ООН.

Поэтому, мы убедительно просим Вас, ознакомившись с текстом обращения в ООН, через Ваших представителей в ООН оказать содействие и помощь в обретении уйгурским народом элементарных человеческих прав и своей национальной независимости и нормального развития как нации.

Члены лиги бывших участников
национально-освободительного движения 1944-1949 годов в Уйгурстане:

Х.Вахиди

Б. Аршидин

А. Ибрагими

Адрес:

Казахстан. г.Алма-Ата 480057
ул.Ауэзова I22-а кв I
телефон: 44-5I-II

Вахиди Хашир Хашими